

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: заочна
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Доходи державного бюджету та напрями їх зміцнення»

(назва теми)

здобувача Цись Катерини Юріївни

(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: к.е.н Білінець Марина Юріївна

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

_____
(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Опарін В.М.

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

_____
(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ	6
1.1. Економічний зміст та природа доходів бюджету держави	6
1.2. Нормативне забезпечення формування доходів Державного бюджету України	11
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	17
2.1. Механізм формування доходів Державного бюджету України	17
2.2. Сучасний стан та тенденції виконання доходів Державного бюджету України	25
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	35
3.1. Світовий досвід формування та виконання доходів центральних бюджетів та можливості його імплементації в Україні	35
3.2. Проблеми та перспективи зміцнення дохідної бази Державного бюджету України в умовах військового стану	43
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних економічних реаліях особливого значення набуває питання формування достатніх бюджетних надходжень та забезпечення їх ефективного використання. Недоліки законодавства, поширеність застарілих та неефективних методів організації бюджетних відносин та одночасний спад економіки в умовах війни стали причиною суттєвого зростання видатків бюджету для забезпечення соціально-економічного розвитку країни, що в свою чергу призвело до збільшення дефіциту бюджету. Зараз, у дуже складний і непередбачуваний період, виникає багато суперечок щодо формування та використання коштів державного бюджету України. Є багато важливих питань, які потрібно негайно вирішити. Однією з таких проблем є наповнення та ефективне використання бюджетних коштів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування бюджету присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Питанню незбалансованості державного бюджету України приділяли увагу, зокрема, такі вчені, як В. Бабіченко, С. Бойко, С. Булгакова, Н. Бурлачук, О. Захарова, В. Зимовець А. Машко, М. Маршук, Л. Матвійчук, Т. Набока, І. Нечаюк, Ю. Турянський та інші.

На сьогодні існує багато досліджень, присвячених доходам державного бюджету як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Проблематику формування доходів державного бюджету досліджували у своїх роботах такі вітчизняні вчені як В.Д. Базилевич, Л.М. Демиденко, І.О. Луніна, В.М. Опарін, Ю.Д. Радіонов, В.М. Федосов, С.І. Юрій та інші не менш відомі науковці. Теоретико-методологічними проблемами формування та використання

фінансових ресурсів держави займалися такі зарубіжні вчені, як І.Х. Озеров, Ф. Нитти, С. Фішер та інші.

Метою роботи є дослідження практики формування дохідної частини Державного бюджету України, а також розробка напрямів її зміцнення.

Відповідно до мети встановлено наступні завдання дослідження:

- визначити економічний зміст та природу доходів бюджету держави;
- дослідити нормативне забезпечення формування доходів Державного бюджету України;
- визначити механізм формування доходів Державного бюджету України;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції виконання доходів Державного бюджету України;
- дослідити світовий досвід формування та виконання доходів центральних бюджетів та можливості його імплементації в Україні;
- визначити проблеми та перспективи зміцнення дохідної бази Державного бюджету України в умовах військового стану.

Об'єктом дослідження є дохідна частина Державного бюджету України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування дохідної частини бюджету країни.

Методи дослідження. З метою виконання поставлених завдань дослідження в роботі було використано наступні методи дослідження: аналіз, узагальнення, абстрагування, синтез, табличні та графічні методи, методи економічного та статистичного аналізу.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Теоретична значущість отриманих результатів полягає в узагальненні економічного змісту та природи доходів бюджету держави, систематизації нормативного забезпечення формування доходів Державного бюджету України. Практичне значення отриманих результатів полягає в

аналізі сучасного стану та тенденцій виконання доходів Державного бюджету України; дослідженні світового досвіду формування та виконання доходів центральних бюджетів та можливості його імплементації в Україні; систематизації проблем та виокремленні перспектив зміцнення дохідної бази Державного бюджету України в умовах військового стану.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці та публікації з проблеми формування доходів, звіти Національного банку України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1. Економічний зміст та природа доходів бюджету держави

Формування доходів бюджету є важливою частиною формування та реалізації національної фіскальної та бюджетної політики. Доходи бюджету є засобом перерозподілу ВВП і одним із найважливіших інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку. Крім того, дохід визначає кількісну структуру вироблених товарів, попит і споживання, впливаючи на прибутковість суб'єктів господарювання.

Сьогодні особливої уваги потребує визначення сутності доходів бюджету та його регулюючої функції в системі соціально-економічного розвитку країни. Перш за все, це пов'язано з тим, що у вітчизняних і зарубіжних науковців є багато трактувань змісту поняття доходу, що опосередковано пов'язане із взаємозв'язком поняття доходу з процесом соціально-економічного розвитку та дослідженнями впливу доходів.

У сучасній науковій літературі немає єдиної точки зору на розуміння сутності доходів бюджету, вона по-різному трактується провідними науковцями, що призводить до суперечностей у висвітленні цієї економічної категорії. Важливо визначити оптимальну суму для наповнення бюджету та вилучення коштів з бізнесу та населення. Вилучення значних фінансових ресурсів до бюджету призведе до зниження рівня ділової активності та споживання, валового внутрішнього продукту, що в подальшому вплине на потенційні доходи державного бюджету. На зменшення надходжень до бюджету впливає також визначення меншого обсягу вилучення коштів у підприємців та населення.

Необхідність вивчення цього питання зумовлена, перш за все, тим, що бюджет є інструментом характеристики рівня економічного розвитку країни. Здійснення бюджетного процесу передбачає наповнення дохідної частини бюджету, забезпечення економічної і соціальної стабільності та належного рівня життя населення.

Доходи бюджету є інституційною основою фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни, відіграють важливу роль у формуванні ресурсів державного бюджету. Враховуючи різноманітність цього поняття та його визначень, пропонується розглядати доходи бюджету як тривимірне явище, а саме економічну, правову та матеріальну категорії (рис. 1.1).

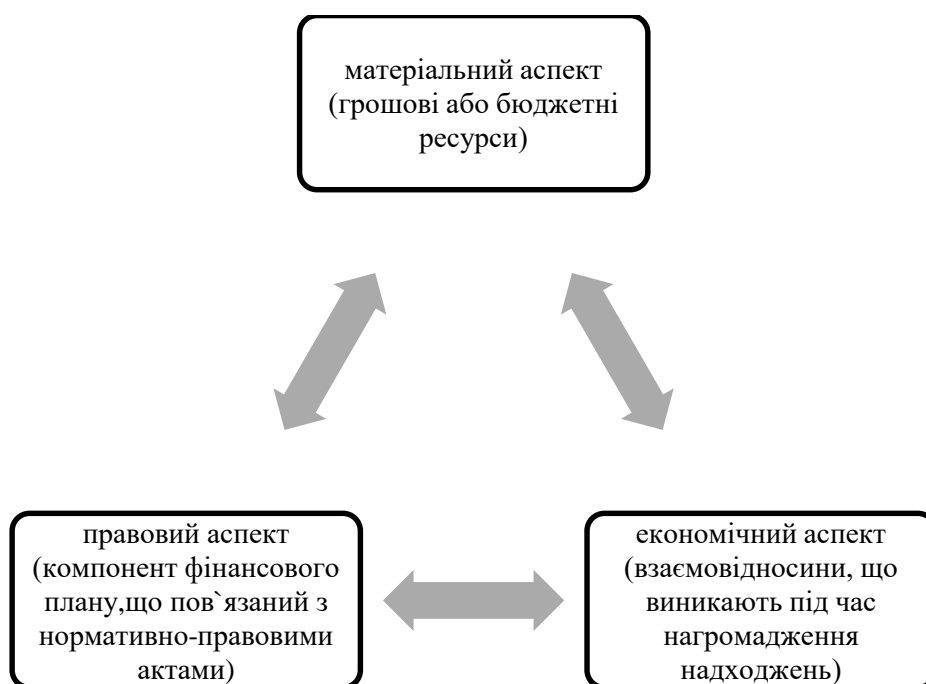

Рисунок 1.1 - Аспекти до визначення поняття «доходи бюджету» [2-3]

У сучасній літературі поняття доходів бюджету визначається по-різному. Водночас аналіз існуючих трактувань доходів державного бюджету дає змогу згрупувати їх за окремими напрямками (рис. 1.2). Кожен із способів визначення передбачає відображає певних напрямків визначення поняття

доходів бюджету. По суті, доходи бюджету є результатом процесу розподілу, з одного боку, і об'єктом подальшого розподілу, з іншого боку, він розподіляє цільові фонди за функціями.

Рисунок 1.2 - Напрями щодо визначення поняття «доходи бюджету» [2-13]

Науковці Л. Стеців та О. Копилук зазначали, що необхідність формування бюджетних надходжень є об'єктивною необхідністю функціонування держави [2, с. 92].

В. Пушкарьова [3, с. 40] зазначала, що бюджет виникає не тоді, коли держава здійснює видатки та отримує необхідні джерела коштів, а тоді, коли вона включає процес бюджетного планування, формулюючи у своїх фінансах кошторис доходів і видатків на певний період (фінансове планування) і настає, коли відбувається відповідна подія. Це засвідчує історичну природу бюджету та важливість фінансової діяльності для функціонування держави, забезпечення її планомірного стабільного розвитку, проведення обґрунтованої економічної політики.

Визначення поняття доходів бюджету країни вітчизняними науковцями відображено на таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 - Визначення поняття доходів бюджету країни вітчизняними науковцями [20-30]

Науковці	Визначення поняття
М. Карлін	Сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів країни, що використовуються для виконання основних завдань і функцій держави
Ю. Пасічник	Частина обсягу централізованих фінансових ресурсів країни, які врегульовані її відповідними нормативними актами і необхідні для виконання функцій і завдань
А. Бабич, Л.Павлова	Частина національного доходу, що підлягає централізації до бюджетів різних рівнів у державі
К. Павлюк	Частина фінансових ресурсів країни, що створюється у процесі перерозподілу і розподілу ВВП та зосереджуються у бюджеті для забезпечення соціальних і економічних потреб населення
О. Романенко, О. Родіонова	Економічні відносини, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджету держави
В. Федосов	Кошти, що надходять у постійне користування державі на безповоротній основі та забезпечують стабільність формування бюджету країни і фінансування його видатків

Продовження таблиці 1.3

В. Дем'янишин	Об'єктивне економічне явище, пов'язане із сукупністю економічних відносин щодо розподілу і перерозподілу ВВП для формування централізованого фонду грошових коштів держави
С. Юрій, П. Юхименко	Всі податкові, неподаткові та інші надходження до бюджету на безповоротній основі, залучення яких передбачено законодавством України

При цьому актуальним є визначення бюджетних надходжень у системі соціально-економічного розвитку як сукупності економічних взаємовідносин, що виникають між державою, домогосподарствами та суб'єктами господарювання з приводу мобілізації фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку, особливо з точки зору підвищення темпів зростання національної економіки, а також рівня життя та якості населення.

Через бюджет держава забезпечує мобілізацію необхідних коштів для забезпечення соціально-економічного розвитку країни та їх використання з метою здійснення своїх функцій, які покладаються на розпорядника та головного розпорядника бюджетного фонду. При цьому основна частина ВВП акумулюється у складі національного бюджету, який використовується для забезпечення економічного розвитку країни, вирішення соціальних проблем, утримання адміністративних інститутів країни, забезпечення обороноздатності країни [8].

Доходи є інструментом реалізації національної фіскальної та бюджетної політики. Накопичення доходів повинно мати соціально-економічний характер, тобто бути спрямованим на сприяння економічному розвитку та забезпечення надання населенню якісних суспільних послуг. Державний бюджет України відіграє важливу роль у соціально-економічному плануванні, макроекономічній стабілізації та економічному зростанні, регулюванні

сукупного попиту, впливаючи на короткострокові коливання економічної ситуації [9].

За допомогою бюджетних орієнтирів економічного розвитку юридичні особи формують власні плани розвитку, а громадськість формує споживчі очікування. Державний бюджет домінує в бюджетній системі України. Як і будь-який план, він має свої складові. Відповідно до глави 5 Бюджетного кодексу можна розрізнити дохідну та видаткову частини державного бюджету.

Ефективність реалізації функцій держави залежить від можливості формування необхідного обсягу доходів держави.

Отже, формування достатніх бюджетних надходжень необхідне для забезпечення належного рівня економічного розвитку країни, а завдяки збалансованості бюджетного процесу забезпечується соціальна стабільність і достатній рівень життя населення. Державна виконавча влада через державний бюджет здійснює внутрішню і зовнішню політику держави, державне регулювання і стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з урахуванням довгострокових інтересів держави. Збільшення надходжень до бюджету створює можливість збільшення асигнувань державного бюджету, що сприяє розвитку країни в цілому. Бюджетна класифікація виконується для проведення необхідного аналізу на основі доходів та забезпечення національної та міжнародної порівнянності бюджетних показників. Завдяки бюджетній класифікації можна швидко виявити недоліки державної політики у сфері формування доходів бюджету, оперативно вживати заходи та обґрунтовувати подальші дії що до їх усунення. Крім того, бюджетна класифікація дозволяє забезпечити більшу прозорість та відкритість управління фінансовими ресурсами, що сприяє ефективному використанню бюджетних коштів та підвищенню відповідальності владних структур. Цей інструмент також сприяє забезпеченню якісного контролю за виконанням бюджетних програм, визначенням ефективності видатків та вирішенню фінансових викликів, що стоять перед державою.

1.2. Нормативне забезпечення формування доходів Державного бюджету України

Бюджетний кодекс України визначає загальні правила бюджетного процесу, включаючи формування доходів і видатків бюджету, процедуру їх затвердження та контроль за виконанням бюджету. Ці правила допомагають забезпечити ефективне управління фінансовими ресурсами держави та забезпечити фінансову стабільність.

Згідно зі статтею 9 Бюджетного кодексу України, бюджетні доходи включають складові, що становлять основу фінансування державних та місцевих бюджетів.

Відповідно до цієї статті можна віднести такі (рис. 1.4):

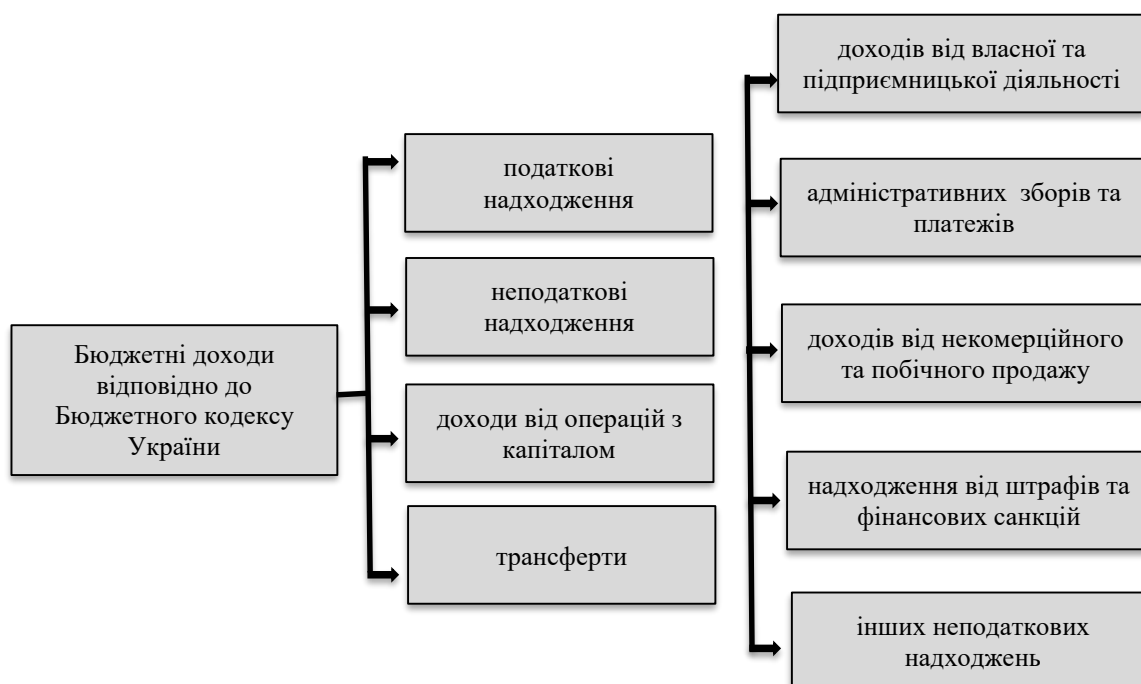

Рисунок 1.4 – Класифікація доходів бюджету відповідно до Бюджетного кодексу України [12]

Основні підходи щодо визначення сутності кожного із видів даних доходів відображено на рис. 1.5

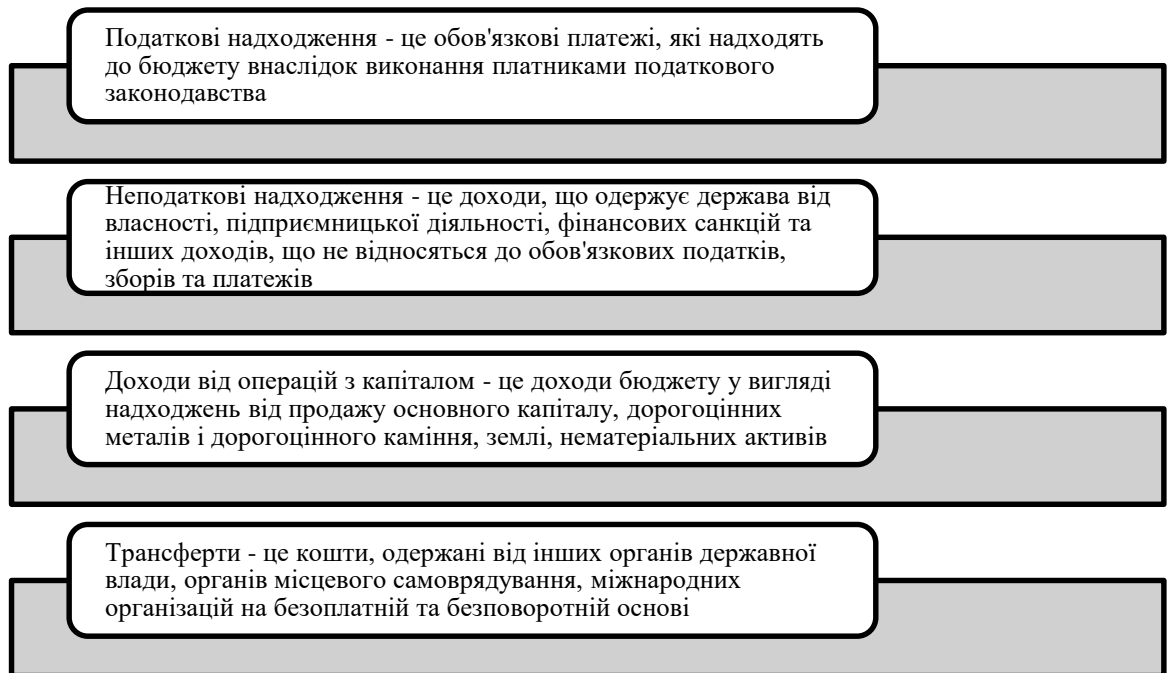

Рисунок 1.5 – Підходи до визначення видів доходів бюджету відповідно до Бюджетного кодексу України [12]

Важливою формою перерозподілу ВВП є податкові надходження. Ці надходження складають значну частину доходів державного бюджету України. Обсяг податкових надходжень до бюджету залежить від розвитку вітчизняної економіки, кількості суб'єктів господарювання та їх діяльності. Відповідно до положень національного податкового законодавства, відрахування мають здійснюватися як у національних інтересах, так і в інтересах держави. вимоги до перерозподілу ВВП та реалізації загальнодержавної програми фінансової підтримки.

Характер податкових доходів визначає характер формування податкових надходжень до бюджету. Формування податкових вилучень здійснюється державою на основі використання податкової політики та встановлення податкових ставок, за рахунок частини доходів платників

податків або вилучення інших активів на основі здійснення конституційного права на суверенітет в оподаткуванні.

Відповідно до п. 9.1 ст. 9 Податкового кодексу України встановлено, що державні податки поділяються на такі види (рис. 1.6).

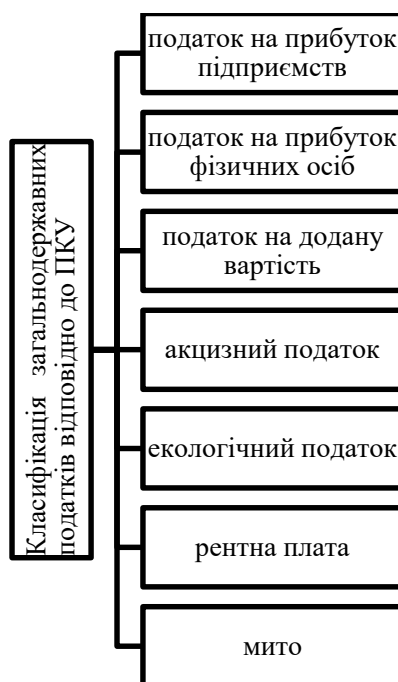

Рисунок 1.6 – Класифікація загальнодержавних податків відповідно до Податкового кодексу України [24]

При цьому тільки два загальнодержавні податки - ПДВ і мито - повністю надходять до державного бюджету в таких співвідношеннях:

1. Податок на додану вартість: в загальний фонд, який весь надходить до державного бюджету.

2. Мито:

– загальний фонд – ввізне мито (крім 50% нафтопродуктів, транспорту та ввізного мита на шини), вивізне мито;

– спеціальний фонд – 50% ввізного мита на нафтопродукти, транспорт і шини.

З огляду на те, що в Україні діє двоступенева бюджетна система, відповідно до положень Бюджетного кодексу України та в окремих випадках Закону України "Про Державний бюджет України" відповідного року державні податки розподіляються між державним і місцевими бюджетами в законодавчо встановлених пропорціях.

В цілому регулювання процесу формування доходів Державного бюджету здійснюється на основі наступних законодавчих актів (рис. 1.7)

Рисунок 1.7 - Законодавчі акти, що регулюють процес формування доходів Державного бюджету України [12;24]

Конституція України визначає основні засади формування бюджетної системи України та закріплює правовий статус суб'єкта бюджетного порядку. Проте слід зазначити, що в силу своєї особливої правової природи Конституція є спеціальним конституційним нормативно-правовим актом, і включення останнього як елемента до спеціального законодавчого поля викликало суперечки в юридичному колі.

Ключове місце в системі бюджетного законодавства займає Бюджетний кодекс України, який регулює функціонування бюджетної системи України, бюджетний процес і нормативно-правову базу міжбюджетного законодавства, а також контролює бюджетне законодавство та відповідальність за її порушення. Цей кодекс має на меті: по-перше, сформувати єдину логічну організаційну структуру для регулювання ключових аспектів бюджетної системи; по-друге, комплексне висвітлення бюджетного процесу і, по-третє, завдання збереження цього документа в його первозданному вигляді зі змінами та доповненнями.

Формування доходів бюджету відбувається в умовах розподільних процесів та тривалого примноження. Держава, враховуючи об'єктивні умови, внутрішні й зовнішні джерела, розробляє та використовує відповідний механізм формування доходів державного бюджету. Особливості реалізації цього механізму, його окремих форм, методів й інструментів мобілізації коштів у бюджеті залежать від обсягу національного багатства та ВВП країни, умов і способів управління, змісту та обсягу функцій держави, завдань, які вирішує суспільство на кожному етапі свого розвитку, стану економіки, рівня добробуту громадян у країні та інших факторів.

Доходи бюджету формуються в процесі функціонування та динамічного розвитку економічних відносин на другій фазі розширеного суспільного відтворення – розподіл і через нього впливають на інші стадії, особливо виробництво, обмін та споживання. Доходи бюджету є результатом оподаткування, платежів за надання певних послуг, продажу майна та інших джерел. Ці доходи використовуються для фінансування різноманітних потреб держави, включаючи соціальні програми, інфраструктурні проекти та інвестиції у розвиток економіки. Збалансовані доходи бюджету сприяють стабільності фінансової системи та забезпечують ефективне функціонування держави.

Бюджетування є прерогативою держави, тому воно надається компетентними державними органами на основі фінансового закону. Форми

та методи механізму наповнення дохідної частини бюджету повинні враховувати умови та специфіку об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, особливо вплив різних факторів, форм та методів організації і здійснення державного регулювання макроекономічних процесів, наявність економічних інтересів різних соціальних груп. Це допомагає забезпечити адекватне збалансування і врахування потреб та інтересів різних секторів суспільства у процесі формування дохідної частини бюджету.

Передумовою забезпечення формування доходів державного бюджету є ефективна організація бюджетного процесу відповідно до бюджетного календаря. Бюджетний календар – це сукупність послідовних періодів здійснення бюджетного процесу в чітко визначені строки, встановлені згідно із законодавством. Дотримання бюджетного календаря дозволяє забезпечити своєчасність та систематичність виконання процедур з формування доходів державного бюджету, що сприяє стабільності та передбачуваності фінансових ресурсів для державного функціонування.

Отже, формування доходів бюджету відбувається за умов розподілу та довгострокового примноження. Держава розробляє та використовує відповідні механізми формування доходів державного бюджету з урахуванням об'єктивних умов, внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Особливості реалізації цього механізму, його форми, методи та інструменти мобілізації коштів до бюджету залежать від обсягу національного багатства та ВВП, умов і методів господарювання, змісту та обсягу функцій держави, соціальних завдань. вирішувати на кожному етапі економічну ситуацію, рівень добробуту громадян країни та інші фактори. Бюджетний дохід формується в процесі функціонування та динамічного розвитку економічних відносин на другій стадії розширеного суспільного відтворення – розподілі, і через розподіл впливає на інші стадії, особливо на виробництво, обмін і споживання.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Механізм формування доходів Державного бюджету України

Сучасний стан розвитку економіки України та взаємозалежність країн світу в умовах нестійкої економічної реальності ставлять бюджет як матеріальну основу існування держави, реалізації її функцій у вигляді забезпечення добробуту населення і як ефективний засіб реалізації інструменту соціальної та економічної політики. Особливої уваги потребує формування достатніх бюджетних надходжень та забезпечення їх ефективного використання. Зараз в Україні існує багато проблем, таких як економіко-політична нестабільність та війна, недосконале законодавство, суттєве поширення корупції та перешкоди в управлінні державними фінансами. Державний бюджет є головним важелем, який підтримує хоч якусь рівновагу в економічному процесі держави. Тому, будучи основним фінансовим фондом країни, його якісне та ефективне використання є не лише незамінним фактором забезпечення поточної економічної стабільності, але й забезпечення загального потенціалу розвитку.

Перед державними органами стоїть завдання щорічно забезпечувати співвідношення видатків державного бюджету до доходів і загальних активів, підвищувати ефективність управління державними фінансами шляхом з'ясування реального стану державного бюджету шляхом аналізу його видаткової та дохідної складових за попередні роки.

Державний бюджет займає важливе місце в національній фінансовій системі. Державний бюджет стосується всіх сфер суспільного життя людей, безпосередньо пов'язаний з усіма та інтересами кожного і є основною ланкою

національної фінансової системи. У широкому розумінні бюджет – це раціональне планування доходів і витрат країни.

Державний бюджет не лише забезпечує акумулювання коштів, необхідних для державного фінансування, а й використовує частину перерозподілу доходів для підтримки сприятливої соціально-економічної ситуації в Україні. Водночас це позитивно впливає на економічні, соціальні, національні та регіональні процеси в суспільстві та реалізацію вищими органами влади відповідних стратегій національного розвитку, спрямованих на зміцнення бюджетної безпеки [1].

Бюджет – одна з найважливіших гарантій державного регулювання економіки, впливу на економічну ситуацію, здійснення антикризових заходів.

Ресурси, які надає держава для виконання покладених на неї завдань, залежать від рівня та динаміки доходів державного бюджету. До розміру доходів державного бюджету впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зовнішні фактори включають наступні (рис. 2.1):

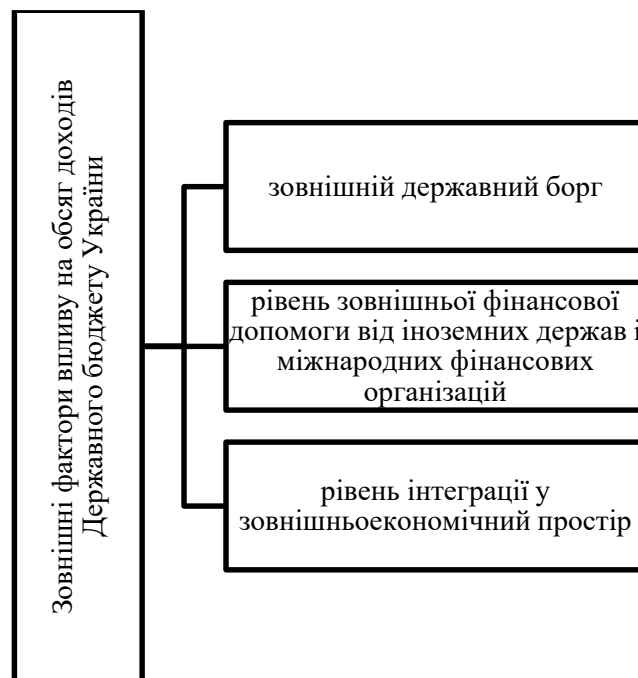

Рисунок 2.1 - Зовнішні фактори впливу на обсяг доходів Державного бюджету України [1]

До внутрішніх факторів доцільно віднести(рис. 2.2):

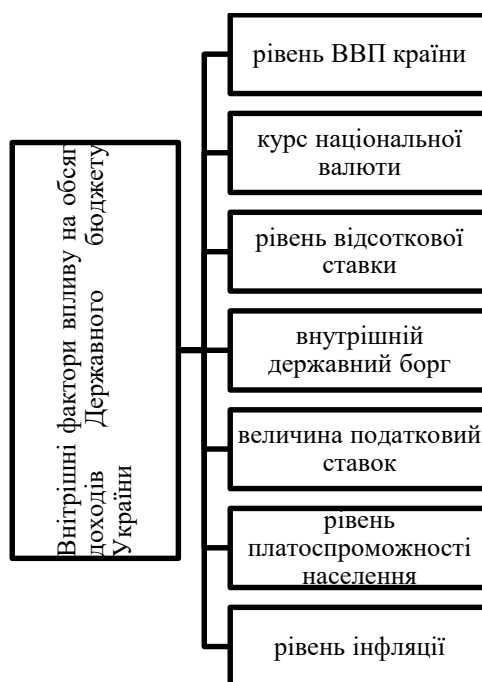

Рисунок 2.2 – Внутрішні фактори впливу на обсяг доходів Державного бюджету України [5;12]

Проаналізуємо зовнішні фактори, зокрема державний борг України.

Рисунок 2.3 – Динаміка державного боргу України в 2018-2023 рр., млн. грн. [7]

Протягом досліджуваного періоду державний борг України мав тенденцію до зростання із рівня в 2168627,1 млн. грн. в 2018 році до рівня в 4242162,4 млн. грн. станом на 28.02.2023 рр.

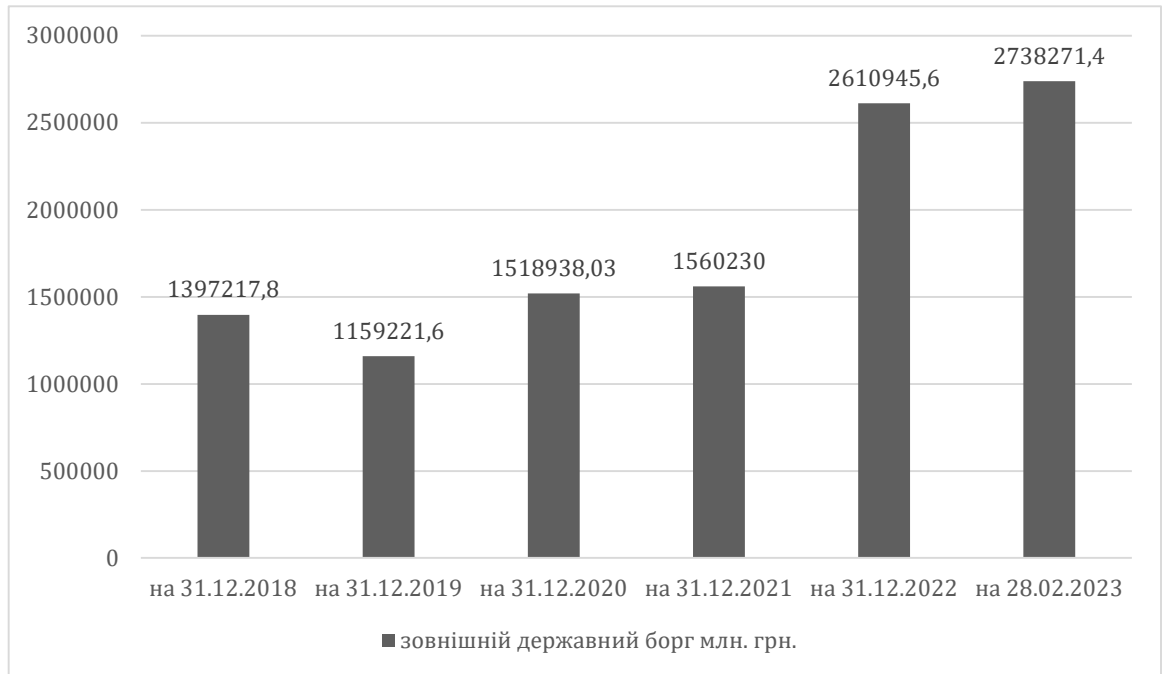

Рисунок 2.4 – Динаміка зовнішнього державного боргу України в 2018-2023 рр., млн. грн. [7]

За даними, представленими на рисунку 2.4, можна спостерігати зростання зовнішнього державного боргу України протягом досліджуваного періоду. Обсяг зовнішнього державного боргу збільшився з 1,397,217.8 млн. грн. у 2018 році до 2,738,271.4 млн. грн. станом на 28 лютого 2023 року. Це свідчить про зростаючі зобов'язання України перед зовнішніми кредиторами протягом розглянутого періоду. Збільшення обсягів зовнішнього державного боргу може мати вплив на фінансову стійкість та здатність країни виконувати свої фінансові зобов'язання. Цей ріст зовнішнього державного боргу України вказує на необхідність уважного аналізу та управління фінансовими ризиками.

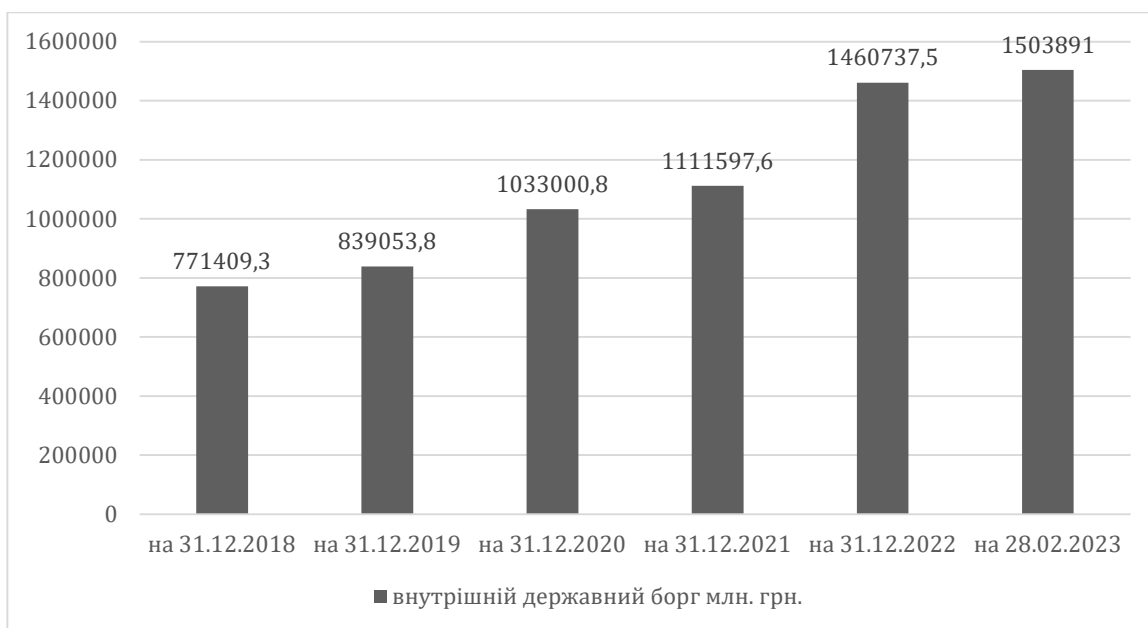

Рисунок 2.5 – Динаміка внутрішнього державного боргу України в 2018-2023 рр., млн. грн. [7]

Внутрішній державний борг України протягом досліджуваного періоду також збільшився із рівня в 771409,3 млн. грн. в 2018 році до рівня в 1503891 млн. грн. станом на 28.02.2023 р.

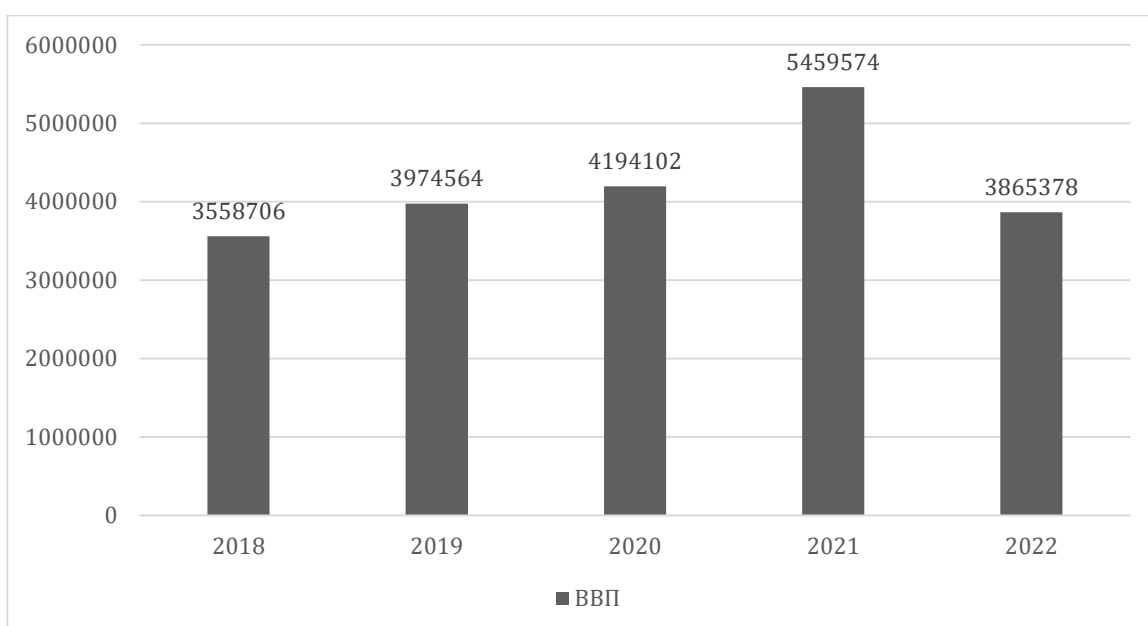

Рисунок 2.6 – Динаміка ВВП України в 2018-2022 рр., млн. грн. [7]

Динаміка ВВП України в 2018-2022 рр. мала тенденцію до зростання із рівня в 3558706 млн. грн. в 2018 році до рівня в 5459574 млн. грн. в 2021 році. Проте в 2022 році рівень ВВП в Україні зменшився на 29,2% до рівня в 3865378,392 млн. грн.

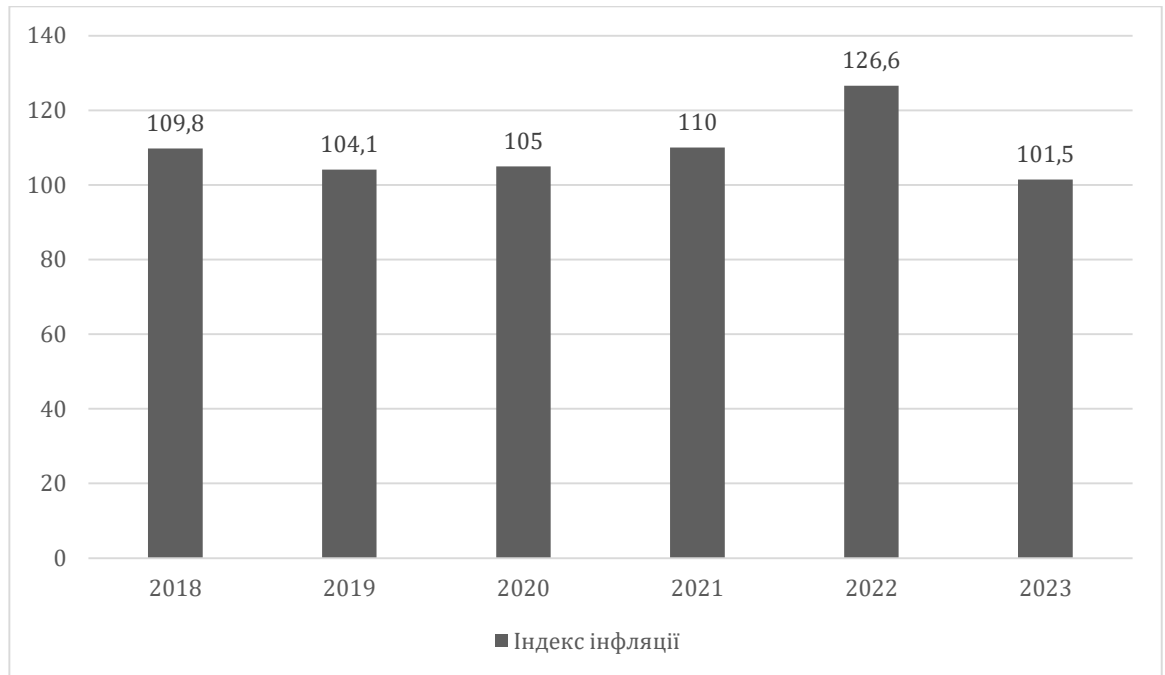

Рисунок 2.7 – Динаміка індексу інфляції України в 2018-2022 рр., %[7]

За період 2018-2022 рр. рівень інфляції мав тенденцію до зростання із рівня в 109,8 % в 2018 році до рівня в 126,6% в 2022 р.

Головним джерелом доходів державного та місцевих бюджетів є валовий внутрішній продукт країни, зростання якого призводить до зміцнення та стабілізації економіки, розширення виробництва, підвищення рівня зайнятості, рівня та якості життя населення. населення, розміру заробітної плати працівників, підприємств і організацій, а також прибутків населення, купівельна спроможність населення, тим самим збільшуючи податкові надходження до державного та місцевих бюджетів, наповнюючи їх дохідну частину. скорочення загального номінального ВВП і підвищення рівня інфляції призводять до номінального скорочення доходів бюджету.

Доцільно приділити повну увагу оптимальному перерозподілу ВВП через державний бюджет, що сприятиме збалансованості та раціональності національної фіскальної та бюджетної політики, забезпечуватиме економічний розвиток та покращить якість державних послуг.

Основою формування доходів державного бюджету є податкові надходження, які базуються на принципі фіскальної достатності.

До податкових надходжень входять обов'язкові платежі, які розподіляються між бюджетом. Основними податками, що формують державний бюджет, є податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств. При цьому повна сума надходжень податку на додану вартість (ПДВ) надходить до Державного бюджету. 25% від загальної суми податку на доходи фізичних осіб надходить до державного бюджету, а решта 75% – до місцевого бюджету (за винятком міста Києва, де до державного бюджету надходить 60% податку).

Податок на прибуток підприємств розподіляється між державним і місцевими бюджетами, тобто 90% податкових надходжень надходить до державного бюджету, а 10% - до місцевого, за винятком податку на прибуток державних підприємств та підприємств комунальної форми власності, який перераховується в повному обсязі до місцевих бюджетів.

Основним законодавчим актом щодо формування державних і місцевих податкових надходжень є Податковий кодекс України, який регулює відносини щодо встановлення, скасування та зміни українських податків і зборів, визначає вичерпний перелік доходів бюджету, порядок їх адміністрування, платників податків, з врахуванням прав і обов'язків, повноважень контролюючих органів та їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю та виконання інших адміністративних функцій, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Неподаткові доходи класифікуються за джерелом їх виплати. У Бюджетному кодексі України, особливо ст. 9 до визначеного неподаткового доходу включаються:

- 1) доходи від власності та доходи від підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, некомерційні та вторинні доходи від реалізації;
- 3) інші неподаткові надходження.

Ця група надходжень становить незначну частку загальних доходів бюджету порівняно з податковими надходженнями, як і надходження від капітальних операцій.

Офіційні трансфери є безповоротними міжбюджетними платежами і поділяються на базові (реверсні) дотації, субвенції та субсидії. Підвищення фіскальної самостійності місцевих бюджетів відображається у збільшенні частки власних доходів територіальних громад. При цьому навантаження на державний бюджет офіційних трансфертів є невеликим.

Отже, протягом досліджуваного періоду Державний борг України мав тенденцію до зростання із рівня в 2168627,1 млн. грн. в 2018 році до рівня в 4242162,4 млн. грн. станом на 28.02.2023 рр. Протягом досліджуваного періоду відбувалося збільшення обсягів зовнішнього боргу України із рівня в 1397217,8 млн. грн. в 2018 році до рівня в 2738271,4 млн. грн. станом на 28.02.2023 р. Внутрішній борг України протягом досліджуваного періоду також збільшився із рівня в 771409,3 млн. грн. в 2018 році до рівня в 1503891 млн. грн. станом на 28.02.2023 р. Динаміка ВВП України в 2018-2022 рр. мала тенденцію до зростання із рівня в 3558706 млн. грн. в 2018 році до рівня в 5459574 млн. грн. в 2021 році. Проте в 2022 році рівень ВВП в Україні зменшився на 29,2% до рівня в 3865378,392 млн. грн. За період 2018-2022 рр. рівень інфляції мав тенденцію до зростання із рівня в 109,8 % в 2018 році до рівня в 126,6% в 2022 р. За отриманими результатами дослідження можемо зробити висновок, що зростання інфляції спричиняє збільшення обсягів доходів Державного бюджету проте лише номінально. Також позитивним для доходів Державного бюджету є збільшення ВВП, адже при зростанні вартості вироблених товарів в Україні зростають і обсяги податкових надходжень під підприємств, що здійснюють дане виробництво.

2.2. Сучасний стан та тенденції виконання доходів Державного бюджету України

Аналіз сучасного стану та тенденції виконання доходів Державного бюджету України розпочнемо із аналізу динаміки доходів Державного бюджету та їх питомої ваги в ВВП. Динаміка Державного бюджету України відображена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка Державного бюджету України в 2018-2022 р., млн. грн. [7]

	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	(дефіцит бюджету)	% ВВП
2018	928108,3	26,08	985842	27.70	1514,3	0.04	-59247,9	-1.66%
2019	998278,9	25,12	1072891,5	26.99	3437	0.09	-78049,5	-1.96%
2020	1076016,7	25.66	1288016,7	30.71	5096,1	0.12	-217096,1	-5.18%
2021	1296852,9	23.75	1490258,9	27.30	4531,4	0.08	-197937,4	-3.63%
2022	1787395,6	46,24	2705423,3	69,99	-3326	-0,09	-914701,7	-23,66

Як видно за таблицею 2.1, доходи Державного бюджету України протягом досліджуваного періоду мали чітку тенденцію до зростання із рівня в 928,11 млн. грн. в 2018 році до рівня в 1787,4 млн. грн. в 2022 році. Це свідчить про позитивну динаміку доходів державного бюджету протягом цього періоду. Зокрема, спостерігалися значні темпи приросту доходів у різні роки. У 2020 році темп приросту склав 7,79%, у 2021 році - 20,52%, а у 2022 році - 37,83%. Це вказує на зростання ефективності заходів з формування доходів Державного бюджету та позитивну динаміку економічного розвитку країни. Підвищення доходів бюджету може стимулювати реалізацію різноманітних програм та ініціатив у сфері соціального забезпечення,

інфраструктури, освіти та інших галузей, що сприяє загальному покращенню життя громадян та розвитку країни в цілому.

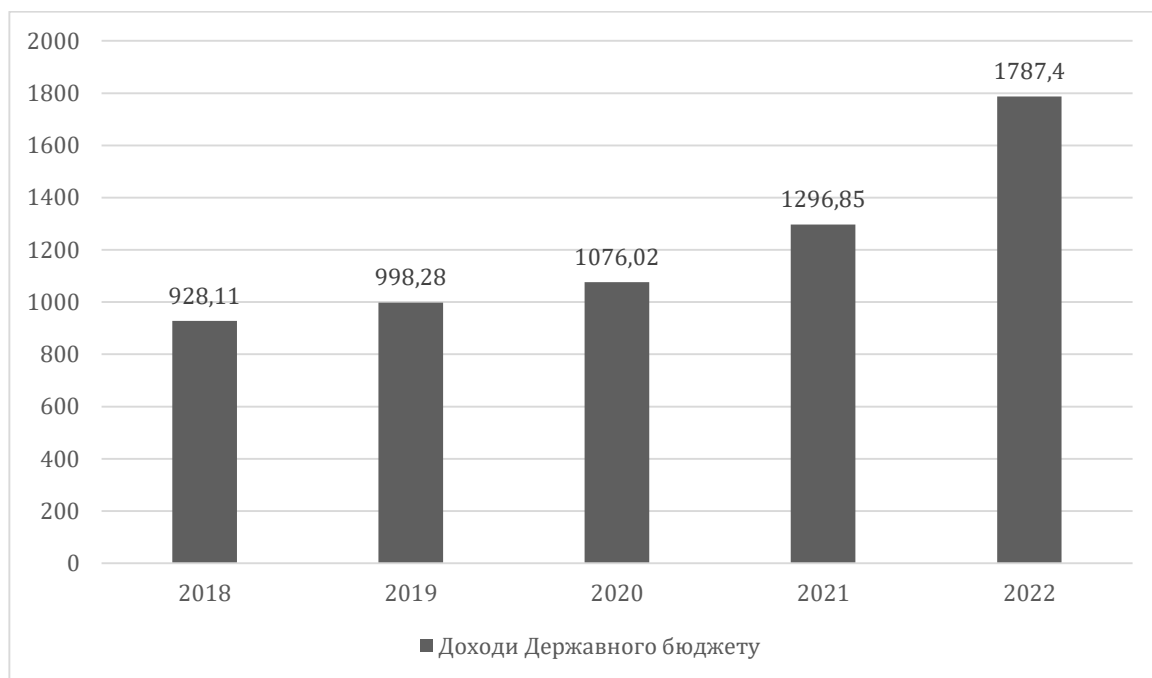

Рисунок 2.8 - Динаміка доходів Державного бюджету України в 2018-2022 р., млрд. грн. [7]

Протягом аналізованого періоду, доходи від ВВП України також відображали певні тенденції змін. Відсоткове співвідношення доходів до загального ВВП країни показувало зниження з 26,08% у 2018 році до 23,75% у 2021 році. Це означає, що відносний внесок доходів від економіки становив меншу частку у відсотковому виразі протягом цього періоду. Однак у 2022 році сталося певне зміщення у цьому тренді. З причини скорочення рівня ВВП країни, доходи державного бюджету у відношенні до ВВП зросли до рівня в 46,24%. Це може бути викликано різними факторами, включаючи зміни в економічній структурі, політичній ситуації або прийняттям конкретних заходів щодо фінансової політики.

Тож, доходи від ВВП України відображають деяку коливання протягом розглянутого періоду, причому 2022 рік показав значний ріст доходів

державного бюджету відносно загального ВВП країни. Це може свідчити про зміни в економічній ситуації країни та вплив специфічних факторів на доходи від ВВП. Детальний аналіз цих змін може допомогти зрозуміти причини такого зростання та визначити його довгострокові наслідки для економіки України.

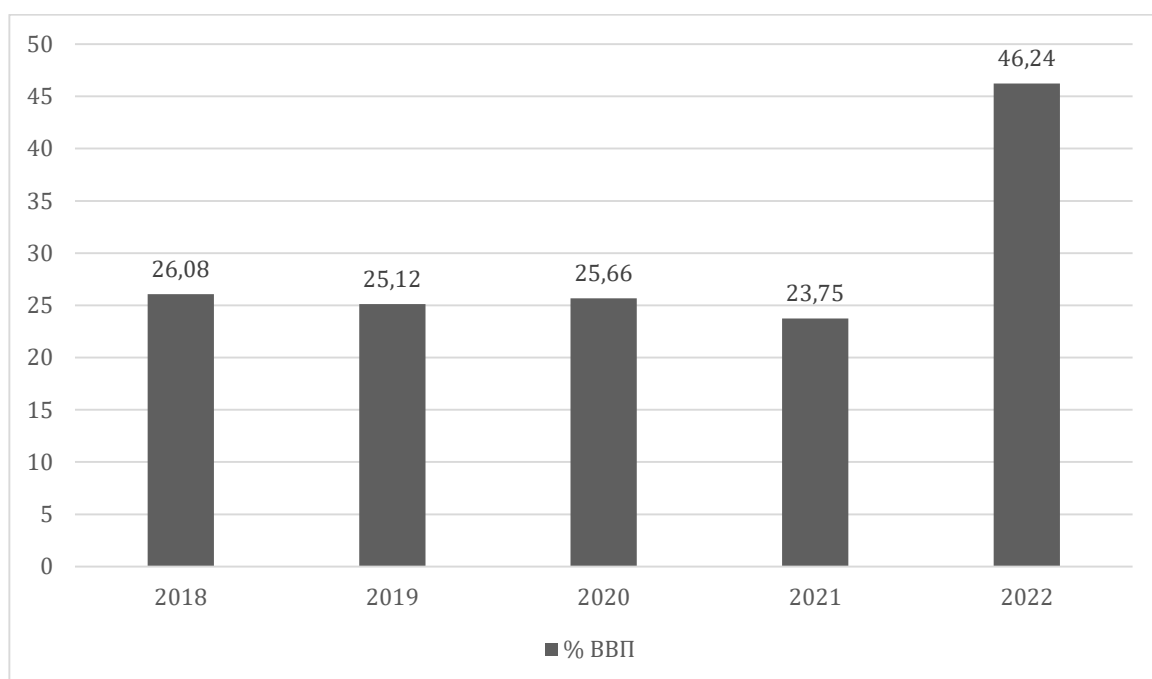

Рисунок 2.9 - Динаміка доходів Державного бюджету України в ВВП в 2018-2022 р., млрд. грн. [7]

В структурі надходжень протягом досліджуваного періоду переважали податкові надходження, обсяг яких протягом 2018-2022 рр. збільшився на 18,75% із рівня в 799766 млн. грн. в 2018 році до рівня в 949764,4 млн. грн. в 2022 році.

Протягом досліджуваного періоду спостерігалось значне зростання неподаткових надходжень, які збільшилися на 85,52% з рівня 186,684.2 млн. грн. в 2018 році до рівня 346,327.7 млн. грн. в 2022 році. Це свідчить про значимий вклад неподаткових джерел до загального обсягу надходжень та підкреслює їх важливість у фінансуванні державного бюджету України. Це

зростання відображає успішну реалізацію різних механізмів інвестиційного привабливості, природоохоронних платежів, платежів за надання послуг та інших неподаткових джерел доходів. Такий позитивний тренд свідчить про ефективність розвитку різних секторів економіки та впевненість інвесторів у стабільність економічного середовища в Україні.

Таблиця 2.2 – Динаміка податкових надходжень Державного бюджету України в 2018-2022 р., млн. грн. [7]

Доходи	2018	2019	2020	2021	2022	Темп приросту, % (2022/2018)
Усього	998278,9	998278,9	1076017	1296853	1787396	79,05
Податкові надходження	799776	799776	851115,6	1107091	949764,4	18,75
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	217040,4	217040,4	225976,3	285307	265477,1	22,32
Податок на доходи фізичних осіб	109954	109954	117281,3	137555,2	148427,3	34,99
Податок на прибуток підприємств	107086,3	107086,3	108695	147751,7	117049,9	9,30
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	46746,9	46746,9	52475,7	80749,4	85365	82,61
Внутрішні податки на товари та послуги	502048,1	502048,1	538896,2	698940,4	569353,8	13,41
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	69897,1	69897,1	80449,3	82858,4	60699,1	-13,16
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	53460,8	53460,8	57846,9	79592,8	41653,8	-22,09
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	88929,8	88929,8	126486,6	155774,8	213948	140,58
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	289760,4	289760,4	274113,5	380714,4	253053	-12,67
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	30086	30086	30460,5	38177,2	26246	-12,76
Інші податки та збори	3855	3855	3306,2	3916,5	3322,4	-13,82

Також доцільно зазначити, що протягом досліджуваного періоду податкові надходження в структурі доходів Державного бюджету мали тенденцію до скорочення із рівня в 81,22% в 2018 році до рівня в 53,14% за результатом 2022 року.

Таблиця 2.3 – Динаміка неподаткових надходжень Державного бюджету України в 2018-2022 р., млн. грн. [7]

Доходи	2018	2019	2020	2021	2022	Темп приросту, % (2022/2018)
Усього	998278,9	998278,9	1076017	1296853	1787396	79,05
Неподаткові надходження	186684,2	186684,2	212946,9	175358	346327,7	85,52
Доходи від власності та підприємницької діяльності	114414,8	114414,8	119155,9	56021,9	87172,4	-23,81
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	10377,8	10377,8	9772	12975,5	8166,1	-21,31
Інші неподаткові надходження	15762,6	15762,6	15038,2	17994,9	16147	2,44
Власні надходження бюджетних установ	46129	46129	68980,8	88365,7	234842,3	409,10
Доходи від операцій з капіталом	183	183	79,4	328,7	611	233,88
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1139,9	1139,9	1029,7	1289,9	481090,7	42104,64
Цільові фонди	1770,8	1770,8	187,1	209,4	136,2	-92,31
Офіційні трансферти	8725	8725	10658	12576,1	9465,6	8,49

В структурі надходжень до Державного бюджету неподаткові надходження зросли на 1,64% із рівня в 17,74% до рівня в 19,38% в 2022 році.

Таблиця 2.4 – Динаміка структури податкових надходжень Державного бюджету України в 2018-2022 р., % [7]

Доходи	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютний приріст, % (2022-2018)
Усього	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	0,00%
Податкові надходження	81,22%	80,12%	79,10%	85,37%	53,14%	-28,08%
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	20,32%	21,74%	21,00%	22,00%	14,85%	-5,47%
Податок на доходи фізичних осіб	9,88%	11,01%	10,90%	10,61%	8,30%	-1,58%
Податок на прибуток підприємств	10,44%	10,73%	10,10%	11,39%	6,55%	-3,89%
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	4,88%	4,68%	4,88%	6,23%	4,78%	-0,10%
Внутрішні податки на товари та послуги	53,16%	50,29%	50,08%	53,90%	31,85%	-21,31%

Продовження таблиці 2.4

Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	7,67%	7,00%	7,48%	6,39%	3,40%	-4,27%
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	5,14%	5,36%	5,38%	6,14%	2,33%	-2,81%
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	8,53%	8,91%	11,76%	12,01%	11,97%	3,44%
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	2,92%	3,01%	2,83%	2,94%	1,47%	-1,45%
Інші податки та збори	-0,05%	0,39%	0,31%	0,30%	0,19%	0,24%

Також упродовж досліджуваного періоду офіційні трансфери в структурі доходів Державного бюджету зменшилися на 0,26% із рівня в 0,79% в 2018 році до рівня в 0,53% за результатом 2022 року. Це свідчить про зміни в джерелах фінансування та може відобразити реорганізацію програм підтримки та фінансової підтримки з боку інших суб'єктів, які знизили обсяги офіційних трансферів у внутрішній бюджетний процес.

Таблиця 2.5 – Динаміка структури неподаткових надходжень Державного бюджету України в 2018-2022 р., % [7]

Доходи	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютний приріст, % (2022-2018)
Усього	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	0,00%
Неподаткові надходження	17,74%	18,70%	19,79%	13,52%	19,38%	1,64%
Доходи від власності та підприємницької діяльності	9,39%	11,46%	11,07%	4,32%	4,88%	-4,51%
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	1,98%	1,04%	0,91%	1,00%	0,46%	-1,52%
Інші неподаткові надходження	1,34%	1,58%	1,40%	1,39%	0,90%	-0,44%
Власні надходження бюджетних установ	5,03%	4,62%	6,41%	6,81%	13,14%	8,11%
Доходи від операцій з капіталом	0,07%	0,02%	0,01%	0,03%	0,03%	-0,04%
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,16%	0,11%	0,10%	0,10%	26,92%	26,76%
Цільові фонди	0,02%	0,18%	0,02%	0,02%	0,01%	-0,01%
Офіційні трансферти	0,79%	0,87%	0,99%	0,97%	0,53%	-0,26%

Наступним кроком визначимо особливості формування доходів Державного бюджету в умовах війни в Україні в 2022 році.

У 2022 році було надзвичайно складною ситуацією для бюджету України. Країна стикалася з глибокою соціально-економічною кризою та воєнними діями, які поширилися на значну територію. Ці обставини призвели до серйозних фінансових втрат для доходів бюджетів на всіх рівнях.

Втім, варто зазначити, що дохідна частина державного бюджету у 2022 році була виконана на прийнятному рівні, показавши зростання на 15,1% порівняно з визначеним рівнем, передбаченим законодавством. Це було досягнуто переважно за рахунок надходження грантової допомоги.

Отримання грантової допомоги стало важливим джерелом фінансування для бюджету в умовах кризи та конфлікту. Воно сприяло компенсації часткових втрат доходів і допомогло підтримати фінансову стійкість країни. Ця додаткова фінансова підтримка грала ключову роль у забезпеченні функціонування різних сфер держави та здійсненні необхідних соціальних та економічних програм. Враховуючи це, важливо продовжувати активні зусилля щодо залучення грантових коштів для забезпечення сталого розвитку країни та зміцнення її фінансової позиції.

Зокрема, спостерігалися такі зміни:

1. втрати податкової бази. В 2022 році податкові надходження до Державного бюджету України склали 949,8 млрд грн, що є меншим на 157,3 млрд грн, або на 14,2%, порівняно з показниками 2021 року. (рис. 2.10).

Як наслідок, питома вага податкових надходжень скоротилася на 32,2 пункти: з 85,4 % – у 2021 р. до 53,1 % загального обсягу доходів – у 2022 р. (табл. 2.3). Найбільші втрати припали на митні платежі: ПДВ з імпорту (-33,5 % у 2022 р. порівняно з 2021 р.) та акцизний податок (-47,7 % у 2022 р. порівняно з 2021 р.) із ввезених товарів, ввізного мита (-36,7 % у 2022 р. порівняно з 2021 р.).

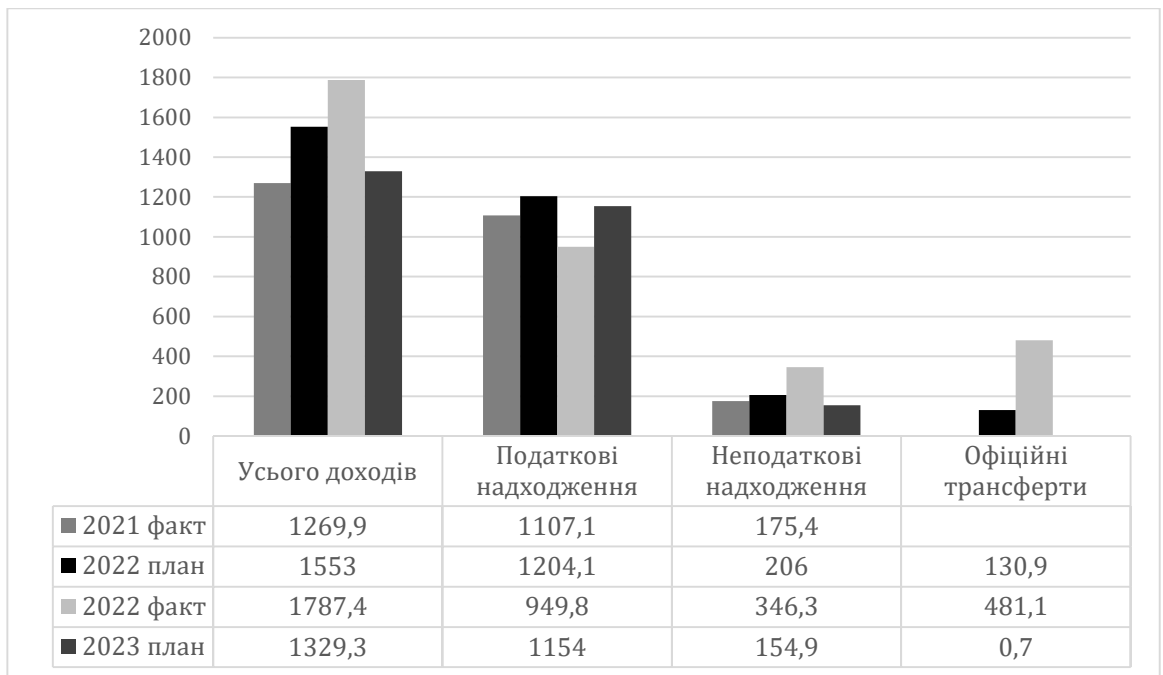

Рисунок 2.10 - Динаміка доходів Державного бюджету України в 2021–2023 рр., млрд грн. [7]

Однією з ключових причин, що спричинила зазначене, стало падіння обсягів імпорту за зрозумілих усім подій. При цьому, важливо відзначити, що разом зі зниженням обсягів імпорту, влада також надала широкий спектр митних пільг та підтримки, що мали на меті стимулювання експортного сектору та захист внутрішнього ринку від конкуренції з-за кордону.

2. У період з березня до травня та липня 2022 року, були зафіксовані непередбачувані затримки у відшкодуванні ПДВ, що були обумовлені фінансовими труднощами, пов'язаними з ліквідністю єдиного казначейського рахунку. Основною причиною таких затримок було першочергове фінансування потреб в сфері оборони, що призвело до перерозподілу фінансових ресурсів та пришвидшення їх направлення на ці пріоритетні сфери. Крім того, короткостроковий вплив на наповнення державного бюджету мало стрімке зростання кількості блокувань податкових накладних, у т. ч. сумлінного бізнесу, внаслідок прийнятих у жовтні та грудні 2022 р. змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1165;

3. збільшення нерівномірності надходжень податкових та митних платежів до Державного бюджету України за регіонами та за видами економічної діяльності. Найбільш постраждали внаслідок воєнних дій окуповані, деокуповані та прифронтові регіони зазнали найбільших економічних втрат і, відповідно, найбільше скоротили сплату податкових та митних платежів до Державного бюджету України. У розрізі видів діяльності ситуація різнилася. Це викликає потребу впровадження цілеспрямованих заходів, які сприятимуть зменшенню нерівності, підтримці економічного відновлення та стимулюванню підприємницької активності в постраждалих регіонах, що сприятиме збільшенню податкових та митних платежів до Державного бюджету України;

4. істотне зростання податкового боргу та надміру сплачених сум податків. Податковий борг з урахуванням митних платежів зріс із 106,6 млрд грн станом на 01 січня 2022 р. до 145,9 млрд грн станом на 01 січня 2023 р., тобто на 36,8 %. Переплати податків сукупно зменшилися з 56,4 млрд грн станом на 01 січня 2022 р. до 54,6 млрд грн станом на 01 січня 2023 р., або на 3,3 %. Водночас скорочення переплат мало застереження: суми платежів, які сплачені та будуть нараховані в наступному звітному періоді, зменшилися на 7,4 млрд грн (з 38,5 до 31,1 млрд грн), але водночас надміру сплачені суми податків збільшилися на 5,6 млрд грн (з 17,9 до 23,5 млрд грн).

Отже, доходи Державного бюджету протягом досліджуваного періоду мали чітку тенденцію до зростання із рівня в 928,11 млн. грн. в 2018 році до рівня в 1787,4 млн. грн. в 2022 році. Так, темп приросту доходів становив в 2020 році 7,79%, 20,52% в 2021 році та 37,83% в 2022 році. Також протягом досліджуваного періоду доходи в ВВП України мали тенденцію до зменшення із рівня в 26,08% в 2018 році до рівня в 23,75% в 2021 році. Проте в 2022 році через скорочення рівня ВВП, доходи державного бюджету в ВВП зросли до рівня в 46,24%. В структурі надходжень протягом досліджуваного періоду переважали податкові надходження, обсяг яких протягом 2018-2022 рр. збільшився на 18,75% із рівня в 799766 млн. грн. в 2018 році до рівня в

949764,4 млн. грн. в 2022 році. Неподаткові надходження протягом досліджуваного періоду зросли на 85,52% із рівня в 186684,2 млн. грн. в 2018 році до рівня в 346327,7 млн. грн. в 2022 році. Також доцільно зазначити, що протягом досліджуваного періоду податкові надходження в структурі доходів Державного бюджету мали тенденцію до скорочення із рівня в 81,22% в 2018 році до рівня в 53,14% за результатом 2022 року. В структурі надходжень до Державного бюджету неподаткові надходження зросли на 1,64% із рівня в 17,74% до рівня в 19,38% в 2022 році.

На підставі проведеного детального та всебічного аналізу фінансових даних та релевантних економічних показників, можна зробити наступні висновки, що стосуються формування доходів Державного бюджету протягом досліджуваного періоду.

Основні джерела доходів бюджету були пов'язані з податковими надходженнями. Це означає, що податки, які сплачують громадяни і підприємства, є головним джерелом фінансування для державного бюджету. Податкові надходження мають значний вплив на розмір бюджету і забезпечують фінансування різноманітних секторів, включаючи освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру. Будучи основним джерелом доходів, податки також відіграють важливу роль у забезпеченні фіскальної стійкості та здатності держави виконувати свої фінансові зобов'язання.

Варто відзначити, що в динаміці спостерігається збільшення відносної ваги неподаткових та інших надходжень. Це означає, що додаткові джерела доходів, окрім податків, також стають все важливішими для бюджетної системи. Зростання ролі неподаткових надходжень відображає розширення спектру джерел фінансування, що може бути результатом розвитку інвестиційних проектів, реалізації державних активів чи залучення зовнішніх джерел фінансування. Такий розмаїтий мікс доходів сприяє більшій стійкості та гнучкості бюджетної системи в розрізі економічних умов та потреб суспільства, що змінюються. Крім того, розширення спектру джерел доходів і збільшення відносної ваги неподаткових та інших надходжень може сприяти

зменшенню залежності від конкретних податкових ставок і забезпечити більш стабільне фінансування бюджетних програм та проектів у довгостроковій перспективі.

Зростання неподаткових та інших надходжень було досягнуто за рахунок власних надходжень бюджетних установ. Це може включати прибуткову діяльність державних підприємств та установ, які спрямовують свої доходи на поповнення бюджету.

Крім того, доходи від операцій з капіталом також внесли свій внесок у зростання неподаткових надходжень. Це може включати прибутки від продажу активів, інвестиційні доходи та інші операції, пов'язані з управлінням капіталом. Такі доходи становлять значний ресурс для бюджетної системи і можуть бути спрямовані на фінансування різних соціальних та економічних потреб країни. Розширення джерел доходів з операцій з капіталом відображає важливість розвитку інвестиційного клімату, привабливості для інвесторів та раціонального управління державними активами з метою забезпечення стабільного фінансового забезпечення державного бюджету.

Закордонні країни також стали джерелом доходів для Державного бюджету. Це може включати кошти, отримані від зовнішньоекономічних операцій, міжнародної торгівлі та різних форм міжнародного співробітництва. Це демонструє важливість розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, активного участі в міжнародних торговельних угодах та співпраці з іншими країнами для забезпечення додаткових джерел доходів і сприяння економічному розвитку України. Закордонні інвестиції також відіграють важливу роль у формуванні доходів Державного бюджету. Приток іноземних інвестицій сприяє розвитку внутрішнього бізнесу, створенню нових робочих місць та підвищенню економічної активності, що в свою чергу призводить до збільшення податкових надходжень до бюджету.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Світовий досвід формування та виконання доходів центральних бюджетів та можливості його імплементації в Україні

Світовий досвід формування та виконання доходів центральних бюджетів проаналізуємо на основі аналізу особливостей формування та виконання доходів в країнах ЄС.

Більшість доходів ЄС надходить від внесків держав-членів. Держави-члени вносять частину своїх скоригованих надходжень ПДВ та свого валового національного доходу (ВНД) до ЄС. Вони також збирають митні тарифи від імені ЄС. Дві третини доходів ЄС у 2022 році надійшли від внесків держав-членів до ВНД. ЄС одержує невелику частину своїх доходів з інших джерел, таких як податки на заробітну плату персоналу ЄС, внески країн, що не входять до ЄС, у програми, відсотки за простроченими платежами та штрафи для компаній, що порушують законодавство про конкуренцію, тощо.

Отже, ЄС фінансує свій бюджет виключно за рахунок так званих «власних коштів» на підставі статей 310 та 311 TFEU (Treaty on the Functioning of the European Union - Договір про функціонування Європейського Союзу). Це має два важливі наслідки. По-перше, ЄС не дозволено влізати у борги. По-друге, ЄС не має справжніх податкових прав у сфері законодавчої та податкової компетенції. Проте рішення про власні ресурси, засновані на статті 311 TFEU, дозволяють вводити нові чи інші власні ресурси і, отже, власні ресурси, що ґрунтуються на оподаткуванні. Будь-яке рішення про запровадження власних ресурсів, заснованих на податках, як нові власні ресурси має відповідати рішенням про власні ресурси у статті 311 (3) TFEU, як

положенням, які дозволяють гармонізувати існуючі податки чи запровадити нові податки у ЄС, що не включає автоматично податки, щодо яких податкова компетенція перебуває у компетенції ЄС.

Правові положення, що регулюють власні ресурси, засновані на оподаткуванні, включають статті 113 та 115 TFEU (що стосуються гармонізації прямих та зближених непрямих податків) та статті 191 та 192 TFEU.

Стаття 113 TFEU наділяє ЄС прямим мандатом гармонізувати непрямі податки тією мірою, якою така гармонізація необхідна забезпечення функціонування внутрішнього ринку. Це означає, що ЄС може ухвалювати законодавство, яке держави-члени зобов'язані виконувати. Мандат на гармонізацію поширюється лише на податки, які вже існують у державах-членах ЄС, що виключає використання статті 113 TFEU як обґрунтування для узгодженого запровадження нових податків, що ще не існують, у державах-членах ЄС.

На відміну від непрямих податків, ЄС немає явного мандата на гармонізацію прямих податків. Попередньою умовою для того, щоб ЄС взяв на себе ініціативу щодо гармонізації прямих податків, є неминучими спотвореннями внутрішнього ринку. У таких випадках стаття 115 TFEU дозволяє ухвалення директив для зближення законів, правил та адміністративних положень держав-членів, які безпосередньо впливають на створення або функціонування міжнародного ринку, включаючи директиви про прямі податки. Ці директиви повинні бути реалізовані державами-членами та привести до гармонізації національних податкових положень у всіх державах-членах.

Статті 191, 192 та 194 TFEU становлять правову основу для того, щоб ЄС став активним щодо екологічної та енергетичної політики. Стаття 191 надає ЄС мандат щодо ініціатив, спрямованих на «збереження, захист та покращення якості довкілля». Відповідно до статті 192 (2) TFEU, такі

ініціативи можуть також включати фіскальні заходи за умови, якщо їх основною метою є не отримання доходів, а досягнення екологічних цілей.

Стаття 194 (3) передбачає аналогічну конкретну компетенцію, яка дозволяє вживати фіскальних заходів з урахуванням цілей, що стосуються енергетичної політики, у статті 194 (1) TFEU. На відміну від статей 113 TFEU, статті 192 (2) та 194 (3) TFEU дозволяють запровадження нових податків з екологічною метою, тим самим надаючи ЄС законодавчу компетенцію щодо екологічних податків. Згідно з Вальдхоффом, розподіл доходів від таких екологічних фіскальних заходів до бюджету ЄС має бути можливим, якщо вони не є основним джерелом доходів.

Два основних недоліки, які характеризують податкові системи держав-членів та систему власних ресурсів ЄС. По-перше, на основі комплексної концепції сталого оподаткування, що охоплює економічну, соціальну, екологічну та інституційну/культурну стійкість, податкові системи 5 держав-членів демонструють суттєві «прогалини у стійкості»: високий податковий тягар на робочу силу, який завдає шкоди зростанню та роботі; довгострокова тенденція зниження податків на високі доходи та багатство, що знизило прогресивність податкових систем; зростаючі труднощі з ефективним оподаткуванням приватного капіталу та прибутку корпорацій, що перебувають у міжнародній мобільності; та зменшення ваги екологічних податків.

По-друге, система власних ресурсів ЄС, які фінансують витрати ЄС, зовсім не сприяє центральним стратегіям та ініціативам ЄС щодо підтримки сталого зростання та розвитку в ЄС, таких як Цілі у сфері сталого розвитку та Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, Паризька угода щодо клімату, Стратегія ЄС для кліматично нейтральної Європи до 2050 року, План дій ЄС з економіки замкнутого циклу або План дій ЄС щодо справедливого та стійкого оподаткування.

ЄС погодив свої плани видатків та доходів на 2021-2027 роки. Він також домовився про додаткові витрати на боротьбу з економічними наслідками

пандемії коронавірусу. ЄС запозичуватиме кошти на ринках капіталу для фінансування додаткових витрат.

Взагалі, багатші держави-члени є чистими вкладниками до бюджету ЄС – вони вносять до бюджету більше, ніж отримують від нього. Бідніші держави, як правило, є чистими одержувачами – вони отримують більше з бюджету ЄС, ніж платять.

22 грудня 2021 року Європейська комісія (Комісія ЄС) випустила Повідомлення про наступне покоління власних ресурсів для бюджету ЄС. Комісія пропонує три нові джерела доходів для бюджету ЄС, які допоможуть погасити кошти, залучені ЄС для фінансування грантового компоненту NextGenerationEU. Нові власні ресурси мають також фінансувати Соціальний кліматичний фонд, створений для того, щоб перехід до безвуглецевої економіки був реалізований в найближчі роки.

Очікується, що ці нові джерела доходів генеруватимуть у середньому до 17 мільярдів євро на рік для бюджету ЄС на «крейсерській швидкості» (тобто після їх повного впровадження) у 2026–2030 роках.

Система торгівлі квотами на викиди – це загальноєвропейська система, покликана допомогти скоротити чисті викиди парникових газів у ЄС не менш ніж на 55% до 2030 року порівняно з 1990 роком та досягти кліматичної нейтральності до 2050 року. У липні 2021 року було переглянуто систему торгівлі квотами на викиди ЄС, щоб застосувати її до морського сектору, збільшити аукціони дозволів на авіап перевезення та створити нову систему для будівель та автомобільного транспорту.

Пропонований новий власний ресурс надсилатиме 25% доходів від торгівлі квотами на викиди до бюджету ЄС. Маючи значні темпи приросту, доходи бюджету ЄС оцінюються приблизно в 12 мільярдів євро на рік у середньому в період з 2026 до 2030 року (в середньому 9 мільярдів євро в період з 2023 по 2030 рік).

Метою механізму коригування вуглецевих кордонів (СВАМ), яку Комісія також запропонувала у липні 2021 року, є зниження ризику витоку

вуглецю шляхом заохочення виробників у країнах, що не входять до ЄС, до екологічності своїх виробничих процесів. Він встановить ціну на імпорту вуглецю, що відповідає тій, яка була б сплачена в рамках Системи торгівлі викидами ЄС, якби товари були вироблені в ЄС. Якщо імпортовані товари сплатили ціну за вуглець у країні їхнього походження, вона буде вирахована, щоб уникнути подвійної вартості та оподаткування. Цей механізм буде застосовуватися до цільового вибору секторів і повинен повністю відповідати правилам Світової організації торгівлі.

Комісія ЄС запропонувала надсилати до бюджету ЄС 75% доходів, отриманих від СВМ. Надходження до бюджету ЄС оцінюються Комісією ЄС приблизно 1 мільярд євро на рік у середньому в період з 2026 по 2030 рік (у середньому 0,5 мільярда євро в період з 2023 по 2030 рік). Враховуючи перехідний період СВМ з 2023 по 2025 рік, очікується, що цей новий власний ресурс не принесе доходів протягом цього періоду.

Інклюзивна структура ОЕСР/Групи двадцяти по BEPS («інклюзивна структура») 8 жовтня 2021 р. погодила двокомпонентне рішення щодо боротьби з ухиленням від сплати податків та забезпечення оподаткування прибутку багатонаціональних підприємств (ТНК) там, де відбувається економічна діяльність та створення вартості. Перший компонент цієї угоди перерозподілить право оподатковувати частку так званого залишкового прибутку найбільших у світі багатонаціональних компаній країнам-учасницям у всьому світі.

Згідно з пропозицією Комісії, держави-члени будуть вносити до бюджету ЄС 15% частки перерозподіленого прибутку великих транснаціональних корпорацій відповідно до Основи 1 всеосяжної рамкової угоди.

Комісія ЄС запропонує директиву щодо першого компонента ОЕСР у 2022 році, як тільки будуть завершені деталі інклюзивної рамкової угоди щодо першого компонента, щоб реалізувати угоду щодо першого компонента з урахуванням відповідності законодавству ЄС.

В очікуванні завершення угоди доходи бюджету ЄС можуть становити приблизно від 2,5 до 4 мільярдів євро на рік.

Податок на фінансові операції, заснований на припущеннях, а також податок на авіаквитки, податок на ядерну енергію та частка у розмірі одного відсотка від СССТВ не зможуть забезпечити суттєвого внеску у доходи ЄС.

Таблиця 3.1 – Пропозиції змін в оподаткуванні в країнах ЄС та їх потенційний вплив на обсяг податкових надходжень

Потенційний власний ресурс, що ґрунтується на оподаткуванні	Держав-членів, що беруть участь	Характеристика	Потенційні доходи, млрд. €	Потенційні доходи, % від доходів ЄС
податок на авіаквитки на основі вуглецю	ЄС28	ціна вуглецю від 25 € до 35 € за тону викидів CO ₂	від 4 до 5	від 2,9 до 3,6
прикордонне коригування викидів вуглецю для системи торгівлі викидами ЄС	ЄС28	ціна вуглецю 54 € за тону викидів вуглецю, включених до імпорту	від 27 до 84	від 19,4 до 60,4
надбавка до національного паливного податку	ЄС28	від 0,03 € до 0,20 € за літр палива	від 13 до 86	від 9,4 до 61,9
податок на ядерну енергію	ЄС-14 (держави-члени, які виробляють ядерну енергію)	0,01 євро за кВт виробленої електроенергії та податок на непередбачений прибуток за ціни вуглецю 25 євро за тону викидів вуглецю	від 8 до 19	від 5,8 до 13,7
податок на чисте майно	ЄС20 (держави-члени, за якими є дані про КСВСФ)	1% на чисте майно домогосподарства понад 1 мільйон євро; 1,5% на чисте майно домогосподарства понад 1,5 млн. євро	156	112,2
податок на фінансові операції	ЄС 10 («Коаліція охочих»)	0,1% на власний капітал; 0,01% на деривативи	від 4 до 33	від 2,9 до 23,7
Власний ресурс на базі СССТВ	ЄС28	1% ССТВ	8	5,8

У той час як податок на авіаквитки, податок на ядерну енергію і частка СССТВ (Common Consolidated Corporate Tax Base - Загальна консолідована база оподаткування підприємств) лягають надмірним тягарем на декілька «багатших» і «бідніших» країн, що передбачає досить збалансований національний податковий тягар, країни, надмірно обтяжені додатковим збором на національні податки на паливо переважно у бідних країнах.

Щоб включити ці нові власні ресурси до бюджету, ЄС має внести поправки до двох ключових законодавчих актів:

1. Комісія ЄС запропонувала внести поправки до Рішення про власні ресурси, щоб додати для оподаткування нові напрямки, а саме на фінансові операції ТНК, податок на авіаквитки та податок на надприбуток підприємств. Рішення про власні ресурси має бути одногосно схвалено Радою Європейського Союзу після консультацій з Європейським парламентом. Рішення може набути чинності після його схвалення всіма державами-членами ЄС відповідно до їх конституційних вимог.

2. Комісія ЄС також запропонувала цілеспрямовану поправку до положення про поточний довгостроковий бюджет ЄС (Довгострокова фінансова програма, положення MFF), щоб забезпечити юридичну можливість розпочати погашення позики для NextGenerationEU. Водночас, буде запропоновано збільшити відповідні межі витрат MFF на 2025–2027 роки для покриття додаткових витрат Соціально-кліматичного фонду. Регламент MFF має бути одногосно прийнятий Радою Європейського Союзу після отримання згоди Європейського парламенту.

Європейська комісія тепер працюватиме разом з Європейським парламентом та Радою Європейського Союзу над якнайшвидшою реалізацією пакета у строки, встановлені у міжвідомчій угоді.

Крім того, до кінця 2023 року Комісія надасть пропозицію щодо другого кошика нових власних ресурсів. Цей другий пакет буде заснований на пропозиції «Бізнес у Європі: основа оподаткування доходів», що очікується у 2023 році.

Україна, як член на вступ до Європейського Союзу, може використовувати досвід країн ЄС з приводу доходів в бюджет. Я пропоную такі шляхи використання цього досвіду:

1. Податкова політика: Україна може вивчати моделі оподаткування, які використовуються в країнах ЄС, щоб знайти ефективні способи збору податків. Це може включати зменшення податкових спрощення податкової системи та впровадження нових податків, які забезпечують стабільний потік доходів у бюджет.
2. Боротьба з корупцією: країни ЄС мають досвід у боротьбі з корупцією та незаконними фінансовими схемами. Україна може навчатися цим методам і впроваджувати ефективні механізми контролю та перевірки фінансових операцій, що допоможе збільшити доходи в бюджеті.
3. Фондовий ринок та капіталовкладення: Україна може вивчати досвід країн ЄС у розвитку фондового ринку та привабливості для іноземних інвесторів. Це може сприяти залученню більшого обсягу капіталовкладень, які приносять додаткові доходи в бюджет країни.
4. Ефективне управління державними фінансами: Україна може вивчати практики країн ЄС у сфері ефективного управління державними фінансами. Це включає бюджетне планування, контроль за витратами, аудит державних фінансів та управління державним боргом. Інтеграція цих практик може допомогти забезпечити стабільні доходи в бюджеті.
5. Розвиток місцевого самоврядування: Україна може використовувати досвід країн ЄС у розвитку місцевого самоврядування. Це означає передачу певних фінансових повноважень та ресурсів місцевим органам влади, що дозволить їм залежно від своїх потреб залучати додаткові доходи та ефективно управляти ними.

Важливо зазначити, що економічний, соціальний та політичний контекст України може відрізнятися від країн ЄС, тому необхідно адаптувати зазначений досвід до конкретних умов та потреб країни.

3.2. Проблеми та перспективи зміцнення дохідної бази Державного бюджету України в умовах військового стану

В умовах сьогодення існує низка проблем, що надають суттєвий вплив на формування Державного бюджету України (рис. 3.1)

Рисунок 3.1 - Проблеми зовнішнього середовища, що впливають на формування Державного бюджету України

Джерело: сформовано автором

Далі розглянемо основні проблеми формування доходів Державного бюджету в частині двох основних видів – податкових та неподаткових надходжень.

Основними проблемами формування податкових надходжень є:

– з підвищенням податкових ставок та збільшенням надходжень до бюджетних коштів одночасно зросла соціальна напруга в суспільстві, яка почала проявлятися у недовірі до дій державного апарату;

– відтік іноземних інвестицій і нестабільність національної валюти змушують підприємства звільняти працівників, скорочувати виробництво або повністю закритися;

– ухилення від податків, поширюється тенденція несплати податків компаніями навіть в хорошому фінансовому стані;

– значне зниження податків на міжнародну діяльність та закордонний бізнес, що пов'язано зі скороченням обсягів зовнішньоторговельного бізнесу. Одночасно, структура аналізованих податкових категорій зазнала змін: у зв'язку зі значним скороченням імпорту, зменшилася частка імпортного мита, тоді як зросла частка експортного мита.

З метою подолання перешкод, що впливають на надходження податкових доходів у достатній кількості до державного бюджету, можна розглянути наступні шляхи:

Рисунок 3.2 - Напрямки вирішення проблем, які перешкоджають надходженню податкових доходів до державного бюджету

Джерело: сформовано автором

Важливою умовою подолання перерахованих проблем є виважена та раціональна податкова політика, яка має виконувати не лише фіскальну

функцію – максимізацію доходів держави, а й стимулювати економічну та інвестиційну активність та підвищувати привабливість українського бізнесу. Також важливо зміцнити фінансову систему.

Важливим фактором стабільності бюджетної системи є не лише державний бюджет, а й збалансованість місцевих бюджетів. Для переважної більшості субсидійних бюджетів необхідно буде попрацювати над визначенням наявних резервів і джерел додаткових доходів, що сприятиме забезпеченню фінансової стійкості та ефективного функціонування місцевих бюджетів.

Що стосується додаткової частини доходів бюджетів, то проблема полягає в тому, що промислові підприємства та організації реєструються та розташовані по-різному. Як наслідок, дані організації ухиляються від сплати податків до місцевого бюджету, що призводить до недоотримання доходів місцевого бюджету. Посилення контролю за фінансовими потоками та підзвітності за неефективне використання бюджетних ресурсів також має бути пріоритетним.

Доцільність здійснення тих чи інших видатків слід розглядати на етапі планування бюджету з урахуванням реальних економічних показників та економічної кризи, тоді дефіцит бюджету буде виправданим, а в перспективі – скороченим.

Таким чином, ці установи ухиляються від сплати податків до місцевих бюджетів, що призводить до недоотримання доходів місцевими бюджетами. Велику увагу також слід приділити необхідності посилення контролю за рухом коштів і відповідальності за неефективне використання бюджетних ресурсів. Доцільність проведення певних витрат слід враховувати на етапі бюджетного планування з урахуванням реальних економічних показників і кризи економіки, тоді дефіцит бюджету буде виправданий, а в перспективі – скорочений.

Сьогодні виникають труднощі у формуванні та використанні централізованих фондів державних коштів. Ці труднощі викликані

недосконалістю українського законодавства, традиційними, застарілими методами організації бюджетних відносин. Важливість національного бюджету залежить не тільки від кількості зосереджених у ньому грошей, а й від його безпосередньої взаємодії з іншими бюджетами, оскільки всі інші частини фінансової системи функціонують під його впливом.

У майбутньому роль державного бюджету в суспільних процесах тільки зростатиме. Це пов'язано з тим, що об'єднання бюджетних і позабюджетних коштів є фінансовою основою для здійснення суспільних перетворень і переходу на новий рівень обслуговування населення та соціальних послуг. Забезпечення стабільного та ефективного функціонування державного бюджету стане одним з ключових завдань для забезпечення сталого розвитку країни і підвищення рівня життя громадян.

Дослідження питання формування дохідної складової державного бюджету України є цікавим, головним чином тому, що сам бюджет відображає рівень економічного розвитку країни, а завдяки правильному здійсненню бюджетної процедури економіка і суспільство можуть стати фактором розвитку економіки країни, а також забезпечити стабільність і належний рівень життя людей.

За рахунок податків державний бюджет України складає більшу частину доходів держави, що дозволяє фінансувати соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, науку та державні капітальні проекти з розвитку та реорганізації промисловості, а також забезпечення військ в умовах війни в Україні.

Процес розподілу доходів від капітальних операцій між галузями бюджетної системи – це низка дій різних органів управління, спрямованих на спрощення структури системи, забезпечення збалансованості між її елементами та досягнення бюджетної системи, що відповідає принципам побудови.

Для вирішення проблеми розподілу доходів від операцій з капіталом необхідно оцінити реальну можливість і потенційну можливість бюджету.

Надходження від доходів від операцій з капіталом загалом демонструє тенденцію до зростання, але є певні коливання через різні фактори. Останніми роками розподіл доходів від капітальних операцій більшою мірою змістився в бік місцевих бюджетів.

Значущість удосконалення процесу формування дохідної частини державного бюджету України залежить від удосконалення поточної бюджетної та податкової політики, оскільки:

- у структурі доходів державного бюджету України основну частку складають податкові надходження;
- характер оподаткування безпосередньо впливає на соціальне становище населення та рівень його життя.

Вирішення питань бюджетної та податкової політики починається з ухвалення ефективного законодавства, яке забезпечує стабільність, простоту та чітке тлумачення.

По-друге, проводиться інвентаризація існуючої системи пільг і преференцій для оцінки їх ефективності та зручності. Виходячи з досвіду європейських країн, де найчастіше пільги надаються на умовах податкового кредиту, можна запропонувати наступний підхід до визначення українських податкових пільг: пільги не повинні бути персональними (надаватися окремим платникам податків), вони повинні бути адресними та мати цільовий характер. Тобто суму, яку підприємство вираховує з бази оподаткування, та зменшення податкового зобов'язання слід вважати субсидією та використовувати в законних цілях.

По-третє, необхідно перевести податкову політику від суто фіскальних цілей до стимулювання економічного зростання. З точки зору державного регулювання та контролю економіки найважливішою є регулююча роль оподаткування. За допомогою цього держава узгоджує свої інтереси з інтересами платників. Проте лише опора на регулюючу функцію оподаткування не може гарантувати, що поведінка платників податків

відповідає вимогам національних інтересів. Наприклад, податок на прибуток підприємств не виконує повною мірою регулюючу роль.

Для їх підвищення необхідно диференціювати податкові ставки відповідно до розміру прибутку компанії, причому ступінь диференціації не повинен бути занадто великим.

Для фінансування програм соціального спрямування, державного будівництва та соціально-економічного відновлення, Україні необхідно суттєво збільшити абсолютний обсяг бюджетних видатків. Конституційні права та обов'язки держави в її розвитку вимагають стабільних і реальних надходжень до державного бюджету. Водночас цю потребу не слід ототожнювати з можливістю суттєвого збільшення боргового фінансування бюджету, особливо із зовнішніх джерел.

Економічна стратегія України має бути спрямована на пошук альтернатив кредитному фінансуванню. Запровадження стратегічного бюджетного планування дасть можливість збільшити доходи державного бюджету. При оцінці стратегічного напрямку розвитку України рекомендується передусім враховувати необхідність забезпечення повоєнного стану економіки:

- зростання інвестицій у реальний сектор економіки;
- підвищення конкурентоспроможності економіки держави;
- модернізацію базових галузей економіки держави;
- орієнтація на структурно-інноваційну модель економічного розвитку.

Реалізація вищезазначеної стратегії розвитку дасть можливість збільшити дохідну частину державного бюджету, а саме:

- з метою підвищення рівня добробуту населення та стабільності соціального захисту населення необхідно: забезпечити реальне зростання заробітної плати та соціальних виплат та стримати зростання інфляції, що матиме можливість підвищити рівень оподаткування від зростаючого попиту;

- підвищити конкурентоспроможність державної економіки за рахунок стимулювання використання інновацій у виробництво (податкові пільги підприємствам), перехід до структурно-інноваційної моделі економічного розвитку, збільшення інвестицій у реальний сектор економіки та модернізацію базових галузей та/або впровадження інновацій, субсидування розвитку інноваційних технологій з державного бюджету);

- забезпечення стабільної та прогресивної податкової політики є важливим фактором для сприяння інвестиційному клімату та стимулювання розвитку вітчизняної економіки. Це включає в себе розробку ефективних механізмів оподаткування, створення сприятливих умов для бізнесу, залучення іноземних інвестицій, а також забезпечення політичної стабільності та правової впевненості у державі.

Цей конкретний спосіб має потенціал значно позитивно вплинути на зростання ВВП України, шляхом стимулювання підприємництва, привабливості для інвесторів, створення нових робочих місць і зменшення рівня безробіття. Це в свою чергу призведе до збільшення зайнятості населення, зростання доходів громадян, а також до збільшення податкових надходжень до Державного бюджету України.

Отже, Україна має адаптувати механізми оподаткування до нових підходів і глибоких інтеграційних процесів у провадженні господарської діяльності, кількості та розшарування платників податків, технічного прогресу. Реалізація вищевказаних пунктів безпосередньо вплине на ефективність управління податками і зборами. Підвищення якості довгострокового бюджетного прогнозування та планування дасть можливість посилити роль бюджету як інструменту фінансового регулювання та сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу. Прогнозування дохідної складової Державного бюджету є динамічним процесом, який має враховувати інституційні зміни у фінансовій системі країни та структурні особливості вітчизняної економіки.

ВИСНОВКИ

На основі детального аналізу та дослідження, випала можливість зробити вагомі висновки, що надають більш глибоке розуміння формування доходів Державного бюджету протягом розглянутого періоду. Ці висновки надають важливі відповіді та проливають світло на складний механізм функціонування бюджетної системи.

Встановлено, що формування достатніх бюджетних надходжень необхідне для забезпечення належного рівня економічного розвитку країни, а завдяки збалансованості бюджетного процесу забезпечується соціальна стабільність і достатній рівень життя населення, тобто збільшення доходів Державного бюджету України відкриває нові можливості для реалізації соціальних програм, підтримки малозабезпечених верств населення та інвестицій в розвиток людського капіталу, що сприяє створенню рівних умов і покращенню соціальної справедливості в країні. Державна виконавча влада через державний бюджет здійснює внутрішню і зовнішню політику держави, державне регулювання і стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з урахуванням довгострокових інтересів держави. Необхідність збільшення доходів Державного бюджету також посилює фінансову стійкість країни та забезпечує більшу незалежність від зовнішніх фінансових джерел, що є важливим фактором для забезпечення національної безпеки та сталого розвитку України. Збільшення надходжень до бюджету створює можливість збільшення асигнувань державного бюджету, що сприяє розвитку країни в цілому. Бюджетна класифікація виконується для проведення необхідного аналізу на основі доходів та забезпечення національної та міжнародної порівнянності бюджетних показників. Завдяки бюджетній класифікації можна виявити недоліки державної політики у сфері формування доходів бюджету країни, оперативно впроваджувати заходи та обґрунтування подальших дій для усунення недоліків державної політики щодо формування доходів бюджету стає важливим завданням. Це передбачає не лише швидку реакцію

на виявленні недоліки, але й ретельне аналізування ситуації для здійснення раціональних та ефективних кроків. Це допомагає забезпечити ефективне управління фінансами держави та досягнення належного рівня фінансової стабільності.

Визначено, що формування доходів бюджету відбувається в умовах розподільних процесів та тривалого примноження. Держава, враховуючи об'єктивні умови, внутрішні й зовнішні джерела, розробляє та використовує відповідний механізм формування доходів державного бюджету. Особливості реалізації цього механізму, його окремих форм, методів й інструментів мобілізації коштів у бюджеті залежать від обсягу національного багатства та ВВП країни, умов і способів управління, змісту та обсягу функцій держави, завдань, які вирішує суспільство на кожному етапі свого розвитку, стану економіки, рівня добробуту громадян у країні та інших факторів. Доходи бюджету формуються в процесі функціонування та динамічного розвитку економічних відносин на другій фазі розширеного суспільного відтворення – розподіл і через розподіл впливають на інші стадії, особливо виробництво, обмін та споживання.

Проаналізовано, що доходи Державного бюджету протягом досліджуваного періоду мали чітку тенденцію до зростання із рівня в 928,11 млн. грн. в 2018 році до рівня в 1787,4 млн. грн. в 2022 році. Так, темп приросту доходів становив в 2020 році 7,79%, 20,52% в 2021 році та 37,83% в 2022 році. Також протягом досліджуваного періоду доходи в ВВП України мали тенденцію до зменшення із рівня в 26,08% в 2018 році до рівня в 23,75% в 2021 році. Проте в 2022 році через скорочення рівня ВВП, доходи державного бюджету в ВВП зросли до рівня в 46,24%. В структурі надходжень протягом досліджуваного періоду переважали податкові надходження, обсяг яких протягом 2018-2022 рр. збільшився на 18,75% із рівня в 799766 млн. грн. в 2018 році до рівня в 949764,4 млн. грн. в 2022 році. Неподаткові надходження протягом досліджуваного періоду зросли на 85,52% із рівня в 186684,2 млн. грн. в 2018 році до рівня в 346327,7 млн. грн. в 2022 році. Також доцільно

зазначити, що протягом досліджуваного періоду податкові надходження в структурі доходів Державного бюджету мали тенденцію до скорочення із рівня в 81,22% в 2018 році до рівня в 53,14% за результатом 2022 року. В структурі надходжень до Державного бюджету неподаткові надходження зросли на 1,64% із рівня в 17,74% до рівня в 19,38% в 2022 році.

Визначено, що протягом досліджуваного періоду Державний борг України мав тенденцію до зростання із рівня в 2168627,1 млн. грн. в 2018 році до рівня в 4242162,4 млн. грн. станом на 28.02.2023 рр. Протягом досліджуваного періоду відбувалося збільшення обсягів зовнішнього боргу України із рівня в 1397217,8 млн. грн. в 2018 році до рівня в 2738271,4 млн. грн. станом на 28.02.2023 р. Внутрішній борг України протягом досліджуваного періоду також збільшився із рівня в 771409,3 млн. грн. в 2018 році до рівня в 1503891 млн. грн. станом на 28.02.2023 р. Динаміка ВВП України в 2018-2022 рр. мала тенденцію до зростання із рівня в 3558706 млн. грн. в 2018 році до рівня в 5459574 млн. грн. в 2021 році. Проте в 2022 році рівень ВВП в Україні зменшився на 29,2% до рівня в 3865378,392 млн. грн. За період 2018-2022 рр. рівень інфляції мав тенденцію до зростання із рівня в 109,8 % в 2018 році до рівня в 126,6% в 2022 р.

Досліджено, що більшість доходів ЄС надходить від внесків держав-членів. Держави-члени вносять частину своїх скоригованих надходжень ПДВ та свого валового національного доходу (ВНД) до ЄС. Вони також збирають митні тарифи від імені ЄС. Дві третини доходів ЄС у 2022 році надійшли від внесків держав-членів до ВНД. ЄС одержує невелику частину своїх доходів з інших джерел, таких як податки на заробітну плату персоналу ЄС, внески країн, що не входять до ЄС, у програми, відсотки за простроченими платежами та штрафи для компаній, що порушують законодавство про конкуренцію, тощо. ЄС фінансує свій бюджет виключно за рахунок так званих «власних коштів» на підставі статей 310 та 311 TFEU. Це має два важливі наслідки. По-перше, ЄС не дозволено влізати у борги. По-друге, ЄС не має справжніх податкових прав у сенсі законодавчої та податкової компетенції. Проте

рішення про власні ресурси, засновані на статті 311 TFEU, дозволяють вводити нові чи інші власні ресурси і, отже, власні ресурси, що ґрунтуються на оподаткуванні. Будь-яке рішення про запровадження власних ресурсів, заснованих на податках, як нові власні ресурси має відповідати рішенню про власні ресурси у статті 311 (3) TFEU, як положенням, які дозволяють гармонізувати існуючі податки чи запровадити нові податки у ЄС, що не включає автоматично податки, щодо яких податкова компетенція перебуває у компетенції ЄС.

Визначено, що Україна має адаптувати механізми оподаткування до нових підходів і глибоких інтеграційних процесів у провадженні господарської діяльності, кількості та розшарування платників податків, технічного прогресу. Реалізація вищевказаних пунктів безпосередньо вплине на ефективність управління податками і зборами. Підвищення якості довгострокового бюджетного прогнозування та планування дасть можливість посилити роль бюджету як інструменту фінансового регулювання та сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу. Прогнозування доходної складової Державного бюджету є динамічним процесом, який має враховувати інституційні зміни у фінансовій системі країни та структурні особливості вітчизняної економіки. Тільки шляхом адаптації прогнозування до нових реалій та використання сучасних аналітичних інструментів можна забезпечити точність та достовірність прогнозів доходної складової бюджету. Підвищення ефективності управління податками та зборами вимагає системного підходу до реформування податкової системи, включаючи спрощення податкового законодавства, боротьбу з податковими ухиляннями, забезпечення прозорості та відповідності міжнародним стандартам. Постійне оновлення і вдосконалення механізмів прогнозування доходної складової бюджету, а також їх адаптація до змін в економічній ситуації дозволить забезпечити стабільність та раціональне використання бюджетних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Л.Б. Бюджетна безпека в Україні в контексті соціальної стабільності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. № 4. С. 112–119.
2. Боголиб Т.М. Бюджетная политика как инструмент макроэкономической стабильности. *Економічний часопис-XXI*. 2018. № 3. С. 84–87.
3. Малишко В.В. Аналіз доходів державного бюджету України. *Економічний вісник університету*. 2019. № 28. С. 208–212.
4. Наконечна Ю.Л., Демиденко Л.М. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 10. С. 20–27.
5. Канєва Т.В., Думікян А.К. Проблеми Формування бюджетних надходжень. *Економічний вісник університету*. 2018. № 31. С. 241–244.
6. Бюджетний кодекс України: закон Верховної Ради України від 08.07.2010 р. № 2456-VI: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 24.04.2023).
7. Звітність про виконання бюджетів: Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?> (дата звернення: 24.04.2023).
8. Кодацкий В.П. Проблеми формування місцевих бюджетів. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 2. С. 10–15.
9. Цілі розвитку тисячоліття: ПРООН. URL: <http://www.ua.undp.org> (дата звернення: 24.04.2023).
10. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

11. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
12. Бюджетна система / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.
13. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2015. 376 с.
14. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2018. 364 с.
15. Afonso A., Jalles J. Fiscal composition and long-term growth. *Applied Economics*. 2014. vol. 46 (3). pp. 349—358.
16. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54—61.
17. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. No. 3. pp. 213—217.
18. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. *The potential of modern science*. volume 2. Sciemcee Publishing. London, United Kingdom. 2019. pp. 29-44.
19. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія. Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2005. 642 с.
20. Стеців Л.П., Копилюк О.І. Фінанси: навч. посіб. К.: Знання, 2007. 235 с.
21. Теорія фінансів: підручник / П.І. Юхименко та ін.; за заг. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбов. літ-ри, 2010. 573 с.
22. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. К.: КНЕУ, 2004. 864 с.
23. Чугунов І., Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2014. № 4. С. 79–91.

24. Хмарук Ю.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «система доходів Державного бюджету України». *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 434–439.

25. Тарасюк М. Формування доходів бюджету в умовах трансформації економіки. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2015. № 5. С. 63–71.

26. Сухих Г. О. Проблеми формування, функціонування та відшкодування податку на додану вартість. *Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління. Сер. 1: Економіка і управління*. 2012. № 1. С. 127-133.

27. Бетлій О., Джуччі Р., Кірхнер Р. ПДВ в Україні: чи спрацює інший непрямий податок ліпше? *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. 2013. Київ, Берлін. 20 с.

28. Заміна ПДВ чи краще адміністрування?. Консультативна робота: Німецька консультативна група та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2004. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2004/T36_ukr_.pdf. (дата звернення: 24.04.2023)

29. Федчишин Ю. А. Наближення законодавства про податок на додану вартість України до законодавства Європейського Союзу в контексті Угоди про асоціацію: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю.А. Федчишин. Київ, 2016. 194 с.

30. Подаков Є.С. Актуальні проблеми та порівняння сплати податку на додану вартість в Україні і країнах Європейського Союзу. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки*. 2016. № 95. С. 66-77.

31. Сисоєва Л. Ю. Наближення української системи оподаткування ПДВ до європейських стандартів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 7/8. С. 45-52.

32. Напрями та механізми підвищення фіскальної та регулятивної ефективності ПДВ: Аналітична записка: Офіційний Веб-портал

Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України.
URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/247/>. (дата звернення: 24.04.2023)

33. Мельник В.М. Податок на додану вартість у податковій системі. *Фінанси України*. 2015. № 9. С. 85-89.

34. Онуфрик М.С. Порівняльний аналіз податкових систем і податкового навантаження країн – членів ЄС та України. *Економіка та держава*. 2016. № 11. С. 11-16.

35. Парнюк В. Регулююча функція податку на додану вартість. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 4-16.

36. Гринкевич С.С., Севастьянова Г.В., Голубка М.М. Податок на додану вартість у контексті непрямого оподаткування. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. № 19 (12). С. 178- 186.

37. Кміть В.М., Оксенюк О.І. Напрями вдосконалення системи адміністрування ПДВ в Україні. *Інноваційна економіка*. 2012. № 6 (32). С. 308-313.

38. Горин В. Проблеми підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2. С. 118-125.

39. Сідельникова Л.П. Податки на споживання як основна бюджетоутворююча складова стабілізації державних фінансів. *Вісник СумНАУ. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2011. № 5/2. С. 11-17.

40. Мариненко Н. Ю., Івашко Г.-А. Особливості сплати ПДВ у країнах європейського союзу. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки», 27- 28 квітня 2017 року*. Т.: ТНТУ, 2017. С. 109-111.

41. Карпенко С. П. Оподаткування доданої вартості: європейський досвід та українські реалії. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3650>. (дата звернення: 24.04.2023)

42. Блакита Г.В., Дзюба О.М. Механізм дії та проблеми відшкодування ПДВ. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2012. № 47. С. 266-273.

43. Куриленко В.П. Роль непрямих податків у забезпеченні ефективної фіскальної політики держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 724-727.

44. Маркуц, Ю. І.; Гусаревич, Н. В. Ефективність формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень. *Економіка та держава*. 2018, №8. 31-34.

45. Гузар Б. С. Сучасний стан та напрями удосконалення бюджетного менеджменту в Україні. Електронний журнал «Ефективна економіка» 2021.

46. Західна О. Р., Петик Л. О., Щур-Живко О. С. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2018. №. 2 (2). С. 714-718.

47. Держбюджет-2022. Міністерство фінансів України. 2022. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhhet2022_za_sichen_2022_roku_do_zagalno_go_fondu_nadiishlo_78_mlr_d_abo_1131_vid_planu-3294 (дата звернення: 19.04.2023).

48. Лугіна Н.А., Горбань С.Ю. Дослідження передумов, наслідків та аналізу кримінальних проваджень ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. С. 373- 377.

49. Держбюджет-2022. Міністерство фінансів України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-travni-2022-r-do-zagalnogo-fondu-derzhavnogobyudzhetu-nadijshlo-1013-mlrd-grn> (дата звернення: 05.04.2023).

50. Першко Л. О. Волошенюк Ю. П. Формування дохідної частини Державного бюджету України в сучасних умовах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки*. 2017. № 2. С. 137-142.

51. Конституція України: стаття 95 рішення Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012) URL: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-95.htm (дата звернення 23.05.2023)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

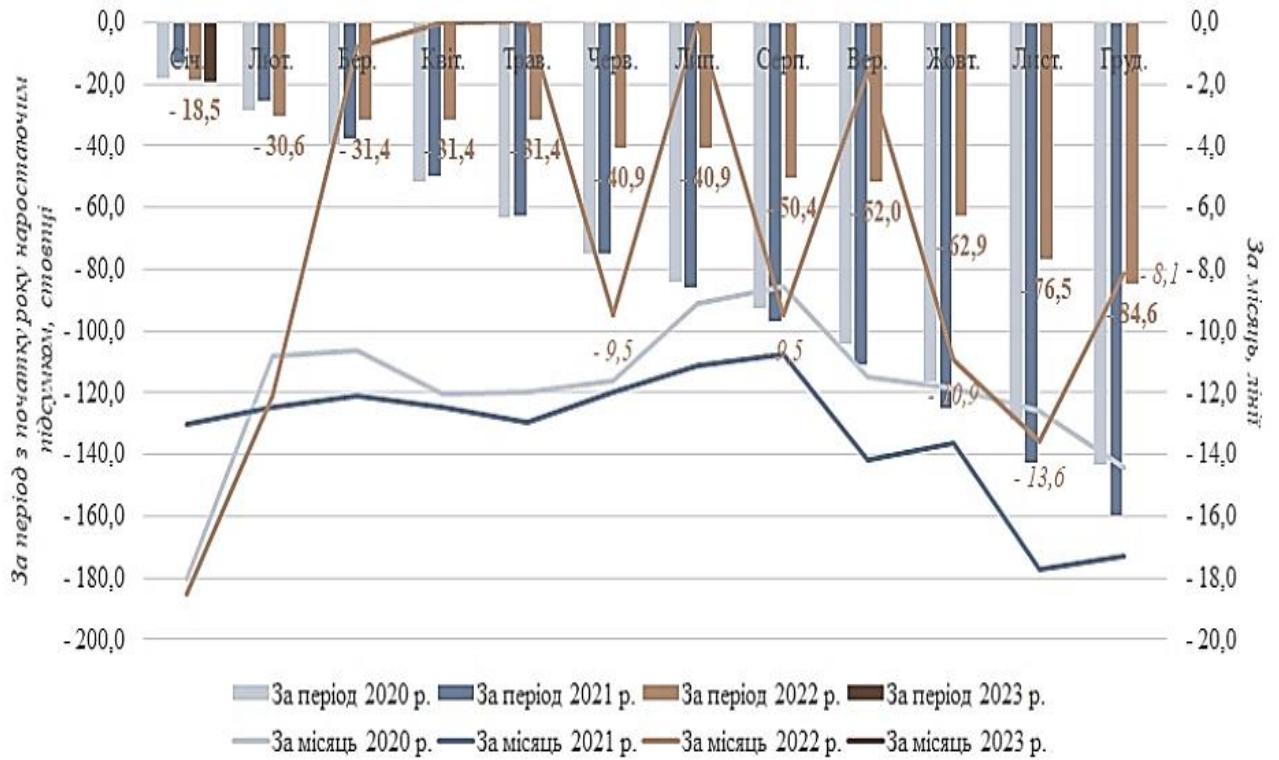

Рисунок А.1 - Динаміка бюджетного відшкодування ПДВ у 2020–2023 рр., млрд грн [7]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 - Нормативно-правове регулювання державного бюджету України.[51]

Нормативно-правовий акт	Опис
Конституція України	Основний закон України, в якому визначаються загальні принципи формування та використання бюджету.
Бюджетний кодекс України	Визначає загальні правила бюджетного процесу, включаючи формування доходів і видатків бюджету, процедуру їх затвердження та контроль за виконанням бюджету.
Податковий кодекс України	Встановлює правила обліку та декларування податкових зобов'язань, а також процедуру звернення до податкової служби. Він також визначає права і обов'язки платників податків, а також встановлює механізми контролю за дотриманням податкового законодавства.
Закон України "Про Державний бюджет України"	Визначає доходи та видатки Державного бюджету України на конкретний рік, включаючи податкові надходження, надходження від інших джерел, дотації та субвенції.